خوێن لەبری نان: کار - مەرگ،
جەستەی ناسەروەر و دۆخی هەڵواردن لە ڕۆژهەڵات

نووسینی: د. ئەحمەد محەممەدپوور

و؛ لە ئینگلیزییەوە: گەلاوێژ سۆفی

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

سەرچاوە
Serchawe

خوێن لەبری نان: کار- مەرگ، جەستەی ناسەروەر و دۆخی هەڵاواردن لە ڕۆژهەڵات

مرۆڤناسیی سیاسەتی مەرگ

بەشی یەکەم

نووسینی: د. ئەحمەد محەممەدپوور

و، لە ئینگلیزییەوە: گەلاوێژ سۆفی

ئاماژە:

خوێن لەبری نان: کار – مەرگ، جەستەی ناسەروەر و دۆخی هەڵاواردن لە ڕۆژهەڵات توێژینەوەیەکی د. ئەحمەد محەممەدپووره پێوەندیدار بە پرسێکی سیاسی، ئابووری، نەتەوەیی ڕۆژەڤی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە. هەروەک لە بەشی بەرایی توێژینەوەکەدا هاتووە، ئەم نووسینە بە پشتبەستن بە ئەدەبیاتی سەروەری و توندوتیژی، بەدواداچوون

سەرچاوە
Serchawe

بۆ پەیوەندی نێوان دۆخی ناسەقامگیریی و شوێنگیری و سیاسەتی مەرگ دەکات کە لە پراکتیکی کاری سنووربەزاندنی کورد، یان کۆڵبەریدا بەرجەستە بووە. توێژەر لەسەر ئەو باوەڕەیە کە دەوڵەتی ئێران گوتاری سنووری ئەمنییەتی وەک چەکێک بۆ سەپاندنی دۆخی هەڵاواردنی هەمیشەیی بەسەر ڕۆژهەڵاتدا جێگیردەکات، کورد بە پێگەی مەمرە و مەژی لەڕێگەی سەپاندنی پراکتیکی ناجێگیری کاری مەرگ مەحکوم دەکات. جگە لەوەش، ئەم لێکۆڵینەوەیە سنوور وەک ئەرشیفێک دەخاتە ڕوو کە تۆمارەکانی سیاسەتی مەرگی دەوڵەت تێیدا دانراون و دەپارێزرێن و ئاشکرادەکرێن لەژیانی کۆڵبەرەکاندا.

"کوردستان" "بەشە سەرەکییەکانی ئەم توێژینەوەیە لە پێنج بەشدا بۆ خوێنەرانی بڵاو دەکاتەوە و لە کۆتاییدا هەموو توێژینەوەکە بەیەکەوە لە "کوردستانمیدیا" دادەنرێت.

بەرایی

کورد بەشێوەیەکی سەرەکی لە ڕۆژئاوا بە سەرباز - شەڕڤانی نایاب و شۆڕشگێڕی سیاسی ناسراوە. ئەوان ئەندامی نەتەوەیەکی بێدەوڵەتن کە لەڕووی جیۆپۆلەتیکییەوە بەسەر وڵاتانی ئێران، عێراق، سووریە و تورکیەدا دابەش بوون. زۆربەی کوردەکان لەنێو وێرانکاری و نائارامی سیاسیدا خەبات بۆ مانەوەی ئابووری دەکەن. ئەمە بەتایبەتی بۆ ئەو کوردانەی لەژێرسایەی دەوڵەتی ئیتنۆ-تیۆکراتی ئێراندا دەژین، ڕاستە. کوردەکان بەو بەشەی نیشتمانەکەیان (یان کوردستانی گەورە) کە لە ژێر کۆنترۆڵی دەوڵەتی ئێراندایە دەڵێن ڕۆژهەڵات، یان ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

دەوڵەتی مۆدێرنی ئێران بۆ دەیان ساڵە ڕۆژهەڵات یان کوردەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی خستووەتە ژێر سیاسەتی دوژمنکارانەی دژە پەرەپێدانەوە، کە شێوە نەریتییەکانی بژێوی وەک کشتوکاڵ و ئاژەڵداری و سەرچاوە سروشتییەکانیانی لەناو بردوە. کوردەکان بەچاوی خۆیان بینیویانە کە چۆن خاکەکەیان و سەرچاوەکانیان تاڵان دەکرێت و دەستگەیشتنیان بە سەرمایە و بزاوتی پەروەردەیی بە توندی سنووردار کراوە. جگە لەوە، کوردەکان لەژێر دەستەڵاتی دەوڵەتی فارسی-شیعی ئێراندا لەڕووی کولتووری و ئابوورییەوە لە لایەن ڕژێمێکی داگیرکەری نێوخۆییەوە ژێردەستەکراون کە وردە وردە تواناکانیانی بۆ مانەوەیان لەڕووی ئابوورییەوە لاوازکردوە. لەم دۆخەدا، کوردانی ڕۆژهەڵات تەنها بژاردەی سنووردار دەبینن بۆ بەردەوامیدان بە ژیانیان. یەکێک لەو شێوازە باوانەش مانەوەیە لەڕێی کۆڵبەرییەوە، کە فۆرمێکی مەترسیداری کاری سنووربەزاندنە و بووەتە هۆی مردن و برینداربوونی نزیکەی ٢٠٠٠ کۆڵبەر لەلایەن هێزەکانی دەوڵەتەوە تەنها لە چەند ساڵی ڕابردوودا.

هەروەک دواتر ڕوون دەکرێتەوە، کە ژیان و مردن بەقووڵی پێکەوە ئاوێتە بوون بەجۆرێ هەموو نیشانەکانی

نەکرۆپـۆلەتیکی دەوڵەت لەسـەر ژیـان و خـاکی سـنوورەکانی ڕۆژهەڵات هەڵگرتـوە. ئەم دۆخە ئەوە دەردەخـات کە چـۆن دەوڵەتـی ئێـران نیشـتمانی دایکی کوردی کـردووەتە چەکێک دژ بە بـوونی کۆمەڵایەتی کـورد. بـا زیـاتر ڕوونـی بکەیـنەوە، کەیسـی کـۆڵبەرە کوردەکـان کە حکـوومەت لە سـنووری عێـراق - ئێرانـدا دەیانکـاتە ئامـانج، هاوتـایە لەگەڵ ئەدەبیـاتی جوغرافیایەکی وەک مەکسیکدا. توێژینەوەکانی جەیسن دی لیۆن لە سنووری ولایەتەیەکگرتووەکانی ئەمەریکا و مەکسیک، بـۆ نمـوونە، تیشـک دەخـاتە سـەر ئەوەی کە چـۆن ولایەتە یەکگرتووەکـانی ئەمریکـا لەڕێـی سیاسـەتی خۆپـارێزی لە ڕێـگەی ڕێگریکـردنەوە، سـنووری جوغرافیـای سـەختی بیابـانی سۆنۆرانی وەک چەکێکـی کوشـندە دژی کـۆچبەرانی نایاسـایی بەکـار دەهێنێت، بەمەبەست کۆچبەران ڕووبەڕووی مەترسی وشکبوونەوە و پلەی گەرمی بەرز و هێرشی ئـاژەڵان و مەترسییەکانی دیکەی بیابان دەکاتەوە.

لە سنووری ڕۆژهەڵاتیشدا دەوڵەت لەگەڵ بەکارهێنانی هێزی بایۆدیسپلین، کەڵک لە سنووری شاخاوی و ڕێگای مەترسیدار و مەترسییە سرووشتییەکانی دیکە وەردەگرێت بۆ دروستکردنی جوغرافیای مەرگ و وەک دەستەواژەسازی دی لیۆن بـۆ گـۆڕینی بە گـۆڕی کـراوەی سـنوور. ئەم نووسـینە بەدوای تێگەیشـتنێکی ئیتنـۆگرافی و ئیمیکـی سـەبارەت بە ئەزمـوونی ژیـانی کـۆڵبەرە کوردەکاندا دەگەڕێت و دەپرسێت کە کێ و بۆچی دەچێتە نێو ئەم کـارەوە. لەوەش گرنگتر، لێکۆڵینەوە لەوە دەکـات کە چـۆن جیبەجێکردنـی جیـاوازییە ئیتنۆ/ئـایینی و زمانەوانییەکـانی دەوڵەت بەشـێوەیەکی کوشـندە لەم کـارە تـاقەتپڕوکێنەدا دەردەکەوێت و خۆی حەشار دەدات.

لە زمانی کوردیدا، کۆڵبەر (کۆ: کۆڵبەران) ئاماژەیە بۆ کرێکارانی سنوور - چ پیر، گەنـج، نێـر یـان مێ- کە کـاڵا بە پشت هەڵدەگرن و لە سنووری نێوان ئێران و عێراق یان تورکیە دەپەڕنەوە. باری کۆڵبەرەکـان لەوانەیە ئـامێری نێومـاڵ، جگەرە، تایە، یان پێداویستی خۆراک لەخۆ بگرێت، کە بە کرێیەکی نزیکەی ٤٠ هەزار تـمەن بـۆ هەر کیلۆگرامێک، واتە بەنزیکەیـی یەک دۆلار. کێشی بارەکە بەگوێرەی تەمەن و توانای جەستەیی و ڕەگەزی کۆڵبەر دەگۆڕێت و لە ٢٥ بـۆ ١٠٠ کیلۆگرام دەبێت. ئەم کاڵایـانە لەلایەن دەڵاڵە نێوخۆییەکـان یـان بازرگانـانی غەیـرە کوردەوە خاوەنـدارێتی دەکرێن کە لە نـزیکەوە لەلایەن دامەزراوە سەربازیی و ئەمنییەکانەوە بەتایبەت سوپای پاسدارانی ئیسلامی پاڵپشتی دەکرێن یان سوودمەند دەبن.

لەم ساڵانەی دواییدا، بەتایبەتی پاش ساڵی ٢٠٠٩، ژمارەی ئەو کوردانەی کە ناچارکراون بە کۆڵبەری بەشێوەیەکی بەرچاو زیـادیک ردووە. سـەرەڕای ئەو ڕاپۆرتـانەی کە بـاس لەوە دەکەن نـزیکەی ٢٠٠٠٠٠ کورد خەریکی ئەم کـارەن، حکومەت ڕەتـی دەکاتەوە ئەو کارە بە یاسایی بکـات، زۆرجـار بە قاچـاخچێتی ناوی بـردوە بـۆ پاسـاودان بەو توندوتیژییە بێسنوورەی لە سنوورە ئەمنییەکانی ڕۆژهەڵات لە دژیان ئەنجام دەدرێت. سەرەڕا بە نـایاسایی هەژمارکردنی، دەوڵەت کۆڵبەری بۆ قازانجی

ئابووری خۆی دەقۆزێتەوە. ئەمە بەڕوونی لە ڕاپۆرتەکەی ساڵی ٢٠٢١ی حکومەتدا ئاماژەی پێ کراوە و بەشێوەیەکی ئایرۆنی بە وێنەی کۆڵبەرەکان ڕازێنراوەتەوە کە بارەکانیان ڕادەکێشن، ستایشی بەشی بازرگانی ئەمساڵیان دەکەن کە ٢٤ ملیۆن دۆلارە.

کۆڵبەرەکان بەزۆری بە گرووپی دەیان بۆ سەدان کەسی گەشت دەکەن، بوێرانە لە ڕێڕەوی چیا هەڵخەڵەتێنەرەکان دەپەڕنەوە کە لەوانەیە بکەونە بۆسەی مین یان هێزەکانی دەوڵەت. گەشتێکی ئاسایی دەکرێت لەهەر شوێنێک لە ١٢ کاتژمێر هەتا دوو ڕۆژ بخایەنێت. کۆڵبەری کە سەردەمانێک کارێکی کورتخایەن و کاری کەسانی بێبەهرە بوو، ئێستا بووەتە هێمای ژیانی کورد بەهۆی سیاسەتی دژە پەرەپێدانی کۆماری ئیسلامیی ئێرانەوە. دەرچووانی زانکۆ و کرێکارانی لێهاتوو، تەنانەت وەرزشوانانیش بەهۆی نەبوونی دەرفەتی ئابووری و ژێرخانی وەبەرهێنان ناچارن ئەم کارە بکەن. چیرۆکی باقر ئەم دۆخە ڕوونتر دەکاتەوە: من لە دکتۆرای بیرکاری بە پلەی ١٢ وەرگیرام، بەڵام گۆزینش (بەشی هەڵبژاردن) منیان ڕەت کردەوە. بە بڕوانامەی ماستەرەوە چوومە هەر ئۆفیسێک گوتیان پێویستیان بە من نییە، باوکم پیر بووە و دەبێت هاوکاریی بنەماڵەکەم بکەم. کۆڵبەرییش تاکە شتێک بوو دەمتوانی ئەنجامی بدەم.

ڕەنگە کۆڵبەرەکان داهاتێکی زۆریان دەست نەکەوێت، بەڵام ژیانی خۆیان دەخەنە مەترسییەوە بۆ دابینکردنی بژێوی خێزانەکانیان. گەشتەکەیان بەگشتی کاتژمێر ٤ی بەیانی دەست پێ دەکات و بریتییە لە ڕۆیشتن بەناو کەندەڵانە مەترسیدارەکان و بەرگەگرتنی پلەی گەرمی تا ئاستی بەستن لە زستاندا و دیمەنی سامناکی سرووشت دەتوانێت ببێتە هۆی خلیسکان و کەوتنی کۆڵبەرەکان، لەئەنجامدا ڕووداوی دڵتەزێنی لێ بکەوێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، ناوچەی شاخاوی و بەفر تاکە تەحددای ئەوان نییە، بەڵکو ئەوان بەردەوام لەلایەن پاسەوانی سنووری دەوڵەتەوە دەکرێنە ئامانج کاتێک هەوڵ دەدەن سنوور ببڕن بۆ گەیاندنی کاڵاکانیان و لە ئەنجامدا زۆرێک لەو ڕێیەدا ژیانیان لەدەستدەدەن یان بریندار دەبن.

مرۆڤناسیی سیاسەتی مەرگ

ئەم لێکۆڵینەوەیە لە قۆناغی توێژینەوەیە سەبارەت بە سەروەری، توندوتیژی، و ئەدەبیاتی نوێ سەبارەت بە مەرگ لە فەزای کۆڵۆنیالی نوێدا. بنەمای ئەم مشتومڕانە بەشێوەیەکی فراوان پشت بە دووبارە ڕێکخستنەوەی تێڕوانینی کارل شمیت بۆ سەروەری پاسا دەبەستێت، کە بەم شێوەیە پێناسە دەکرێت: ئەو لایەنەی بڕیار لەسەر دۆخی هەڵاواردن دەدات .. و بەگشتی سەروەری دروست دەکات و دڵنیایی دەدات... ئەو مافەی هەیە بڕیاری کۆتایی بدات. مرۆڤناسان چەمکی سەروەرییان وەک ئامرازێکی شیکاریی گوتار بەکارهێناوە بۆ لێکۆڵینەوە لە کولتووری ڕەسەنەکان و ئارەزووەکانیان بۆ دیاریکردنی چارەنووسیان لە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و کەنەدا و ئەفریقا بەپشتبەستن بە ئەزموونی هاوبەشی کۆڵۆنیالیزمی

سەرچاوە
Serchawe

ئەورووپی و میراتی سیاسییان کە بۆ دەوڵەتە جێگرەوەکانیان بەجێماوە. ئەمەش ئاماژەیە بۆ گۆڕانی پێگەی لێکۆڵینەوە لە فۆرمە کلاسیکییەکانی سیستەمی سیاسی و پێکهاتەکانی دەسەڵات بۆ فۆرمە نوێیەکانی هەژموون.

زانایانی کۆمەڵایەتی پاش پەرەسەندنی مشتومڕی چەمکی مۆدێرن بۆ سەروەری، لەوەش گرنگتر دووبارە داڕشتنەوەی ئەو تێگەیشتنە هاوچەرخەی فۆکۆ و ئاگامبین، نەک هەر دەستیان کرد بە بە بیردۆزەکردنی میراتی کەلەپووری کۆڵۆنیالیزمی نیشتەجێ، بەڵکوو لێکۆڵینەوەیان لەوە کردووە کە چۆن داگیرکەران خاکی دانیشتووانی ڕەسەنیان داگیرکردووە و ژینۆسایدێکی تەواویان ئەنجام داوە و بەکارهێنانی تواندنەوەی زۆرەملێ، کردارێک کە "وۆڵف" بە لۆژیکی لەناوبردن ناوی دەبات، هەروەها لێکۆڵینەوە لەو فۆرمە مۆدێرنانەی کۆڵۆنیالیزمیش دەکەن کە کۆمەڵگە کەمینە و پەراوێزخراوەکان لاواز و لەنێو دەبات.

زانایانی کۆمەڵایەتی کە کار لەسەر چەمکی سەروەری دەکەن، بەشێوەیەکی سەرەکی بۆچوونەکانیان لەسەر سێ بابەت بنیات دەنێن: چەمکی فۆکۆ بۆ هێزی بایۆلۆژی، چەمکەکەی ئەگامبێن بۆ دۆخی هەڵاواردن، لە کۆتاییدا چەمکی مبێمبە بۆ نەکرۆپۆلەتیک، کە لە بنەڕەتدا دووبارە داڕشتنەوەیەکی ڕەخنەگرانەیە بۆ چەمکی هێزی بایۆلۆژی فۆکۆ لەچوارچێوەیەکی نارۆژئاواییدا. فۆکۆ (١٩٨٠) مشتومڕی هێزی بایۆلۆژی خۆی دەخاتە چوارچێوەیەکی مێژووییەوە، کە تێیدا بەدواداچوون بۆ نەسەبنامەیەکی کلاسیک یان هاوشێوەی دەسەڵات دەکات بۆ دەستبەسەرداگرتنی شتەکان، کات، جەستە و لە کۆتاییشدا خودی ژیان کە لە لایەن دەسەڵاتی پێش مۆدێرنەوە بۆ سەرهەڵدانی هێزی بایۆلۆژی لە دەوڵەتە مۆدێرنەکاندا بەکار دەهێنرێت. لەکاتێکدا فۆرمی دەسەڵاتی پێش مۆدێرنە لە پاشا یان سوڵتاندا دەردەکەوت و ئەو تاکە کەس بوو کە مافی ئەوەی هەبوو ژیانی کەسێک ببات یان ڕێگە بدات بژی، شێوەی مۆدێرنی دەسەڵات نەک تەنها هەڕەشەی جێبەجێکردنی مەرگ دەکات، بەڵکوو مافی ئەوەی هەیە ژیان درێژ بکاتەوە یان تا ئاستی مردن. فۆکۆ هێزی بایۆلۆژی و هێزی دیسپلین وەک دوو فۆرمی پەیوەندیدار، بەڵام جیاواز لە دەسەڵات وەسف دەکات. لەکاتێکدا هێزی بایۆلۆژی وەک دەسەڵات بەسەر زیندە و ژیاندا پێناسە دەکات، دەسەڵاتی دیسپلین ئەو دەزگا و دامەزراوانە دەگرێتەوە کە لە ڕێیەوە دەسەڵاتی بایۆلۆژی پراکتیزە دەکات و کاری پێ دەکات. بەکارهێنانی سەروەری بریتییە لە بەکارهێنانی هێزی زیندوو لەڕێگەی دامەزراوە دیسپلینییەکانەوە لەسەر مردن و پێناسەکردنی ژیان وەک درێژبوونەوە و... دەرکەوتنی دەسەڵات. بەو مانایە، هێزی بایۆلۆژی نەک هەر حکومەتداری و خۆبەڕێوەبەری لەخۆدەگرێت، بەڵکو لە ئاستی گوتاریدا، شێوازی بەرهەمهێنانی زانیاری دەربارەی ئەوی دیکە دادەڕێژێت و ئاسایی دەکاتەوە.

ئەگامبێن بەدرێژەدان بە چەمکی هێزی بایۆلۆژی فۆکۆ دەڵێت کە دەسەڵاتی سەروەر لەڕێگەی دەرکردنی فەرمانە

سیاسییەکانەوە خۆی بەدامەزراوەیی و دووپات دەکاتەوە تا بزانێت کێ مافی وەرگرتنی نازناوی مرۆڤ و مافی مرۆڤی هەیە. دەسەڵاتی سەروەر ئەم ئامانجە بەدی دەهێنێت لەڕێگەی دەرکردنی ئەو هەڵاواردنە (استثناء)ی کە یاسا تێیدا هەڵپەسێردراوە، مومارەسەیەکی ئارەزوومەندانەیە و مرۆڤ دەگۆڕێت بۆ هۆمۆساکەر، مرۆڤێک کە لە یاسای کۆن و ڕۆمانیدا لە مافەکانی خۆی بێبەش بووە. بە بێبەشکردنی لە مافەکانی، هۆمۆساکەر لەژێر مەترسی کوشتنی بێ مەرجدایە لەلایەن هەرکەسێکەوە بێت. بەم جۆرە، هۆمۆساکەر لە پەیوەندییەکی بەردەوامدایە لەگەڵ ئەو دەسەڵاتەی کە بەتەواوی نکوڵی لێکردووە و تا ئەو ڕادەیەی لە هەر ساتێکدا ڕووبەڕووی هەڕەشەی کوشتنی بێ مەرج دەبێتەوە. دۆخی هەڵاواردن، بۆ گامبێن، تەنیا پۆلێنێکی سیاسی نییە، بەڵکو دۆخێکی فەلسەفیشە. ئاماژەی سەرەتایی ئەو سەبارەت بە دۆخی هەڵاواردن هیچ پەیوەندییەکی بە سیاسەتەوە نییە، بەڵکوو پەیوەندی بە بیرۆکەیەکی دیالێکتیییەوە هەیە کە هەڵاواردنە گشتییەکە ئاشکرا دەکات. ئەگامبێن ئاماژە بەوە دەکات کە هەڵاواردن جۆرێکە لە بێبەشکردن، کە لە ڕێگەی دابڕانێکی ڕەها لە یاسا ڕوو نادات، بەڵکو بەهاوبەشی لەگەڵیدا کاردەکات. من ئەم چەمکە بۆ توێژینەوە لە ژیانی کۆڵبەرەکان بەکاردەهێنم، هەر کۆڵبەرێک چەمکی هۆمۆساکەری ئاگامبێن دەهێنێتەوە یاد، چونکە حکومەت دەتوانێت کۆڵبەرێک بکوژێت یان بریندار بکات، دەسبەسەر و دەستگیری بکات، یان لەدەرەوەی یاسا بێسەروشوێنی بکات، بەڵام لەهەمانکاتدا بەپێی یاسا. لێرە زاراوەی دامودەزگای دەوڵەت لە باڵاترین دەسەڵاتی سەربازی/ئەمنییەوە دەست پێ دەکات تا دەگاتە نزمترین پلە، لەوانە سەربازێکی سادە کە دەتوانێت بە ئاسانی ژیانی کۆڵبەرەکان بپارێزێت یان لێیان بستێنێت. کۆڵبەرێک بە ڕەوانبێژییەوە ئەمەی ڕوون کردەوە:

ئەوان دەتوانن لەهەر کاتێک و لەهەر شوێنێک بمانکوژن، بەڵام کوشتنمان لەسەر سنوور و لەکاتی کۆڵبەریدا ئاسانترە، چونکە هەر پاساوێک کە پێویستیانە هەیانە. ئەوان دەتوانن وەک ئاژەڵێک تەقەت لێ بکەن لە ڕووناکی ڕۆژدا و گرنگی پێ نەدەن. نە زمان و نە ئایین و نە جلوبەرگی ئێمە وەک ئەوان نییە؛ هیچ کاممان لەوان ناچین، وەک ئەوەی خودایەکی جیاوازمان هەبێت. ئەگەر فارس یان تورک بیت، ئەوا دۆخەکە جیاوازە؛ ئەگەر شیعەش بی بەهەمان شێوە. لە چ عەجەمستانێک تاوانێکی لەوجۆرە ئەنجام دەدرێت، بکوژەکان ئەوەندە بە ئاسانی بتوانن خۆیان لە تاوانەکانیان ڕزگار ببن؟

مبێمبێ چەمکی هێزی بایۆلۆژی فۆکۆ و چەمکی ئاگامبێن بۆ دۆخی هەڵاواردن فراوان دەکات و دەڵێت کە دەسەڵاتی سەروەر مافی خۆی بۆ کوشتن و دروستکردنی جیهانی - مەرگ بەکار دەهێنێت کە تیایدا مرۆڤەکانی وەک مردوو دەژین. ئەو ڕەخنە لە فۆکۆ و ئاگامبێن دەگرێت کە یوروسەنتەرن و شکستیان هێناوە لە تێگەیشتن لە جووڵەی ئاڵۆزی دەسەڵاتی سەروەری لە چوارچێوە نا ڕۆژئاواییەکاندا، کە تیایدا بایۆپۆلەتیکەکان بە زمان و ئایین و شوناس شێوەیان گرتوە. کاتێک ئەم ڕێبازە جێبەجێ دەکرێت بۆ لێکۆڵینەوە لە کۆمەڵگە پەراوێزخراوەکان لەسەر بنەمای جیاوازی ڕەگەزی و ئایینی و جێندەری، سەرنج و بایەخێکی زۆری ڕاکێشاوە لە چوارچێوە نا ڕۆژئاواییەکانی وەک ئەمەریکای لاتین و فەلەستین. لەڕوانگەی

مبێمبێوە نیکرۆپۆلەتیک بەمانای ئەوە دێت بتوانێت بڕیار بدات کێ گرنگە و کێ گرنگ نییە، کام گرووپ دەتوانرێت پشتگوێ بخرێن و کامیان نا. هەروەک لەم لێکۆڵینەوەیەدا ئەوە نیشان دراوە، کۆڵبەری تەنها فۆرمێکی ناجێگیری کار نییە، بەڵکو دەرکەوتەی گوتارێکی ڕەگەزی زمانەوانییە کە سیاسەتی شوناس لە ئێراندا پێناسە و زیندوو دەکاتەوە، سیاسەتێک کە گەل - دانیشتووان بەسەر دوو پۆلدا دابەش دەکات کە جەستەی سەروەر و سووژەی ناسەروەرن وەک کوردەکان، کە ژیانیان وەک بێبایەخ و نادیدە دەبینرێت. بەڵگەش بۆ ئەمە، چەختکردنەوەی بەردەوامی کۆڵبەرەکانە لەچاوپێکەوتنەکانمدا کە دەیانگوت ژیانی ئاژەڵێک لە ژیانی کوردەکان بەنرخترە لەچاوی ئەواندا.

مبێمبێ سیاسەتی مەرگ بە کردەی بایۆ - مەرگ - دیسپلینی و دامەزراوەکانی وەک سنوور، زیندان، شەڕ و شەڕی پۆلیسی، کە مەرگ بەرهەم دەهێنن یان بەڕێوەی دەبەن، دەبەستێتەوە. مبێمبێ مەبەستیەتی بە دانانی نیکرۆ necro لەشوێنی - bio - واتە سیاسەتی مەرگ - ئاماژە بەو فەزا سیاسییە هاوچەرخە بکات کە تێیدا پێکهاتە لاواز و کەمینەکانی- وەک کورد - خزێنراونەتە ناو دۆخێکی ناجێگیر و جیهانی مەرگی وەک کۆڵبەرییەوە. ئەم بارودۆخانە وەک تەکنۆلۆژیای لەناوبردن کاردەکەن کە کاریگەری جەستەیی دیار یان تووندوتیژی - مەرگ یان زیاترە. مبێمبێ دەپرسێت چ شوێنێک بە ژیان و مردن و جەستەی مرۆڤ (بەتایبەت جەستەی بریندار یان کوژراو) دەدرێت؟ چۆن لە ڕێکخستنی دەسەڵاتدا تۆماردەکرێن؟

بە پێچەوانەی بایۆپاوەرەوە، نیکرۆپاوەر واتە چۆنیەتیی ملکەچبوونی ژیان لەژێر دەسەڵاتی مەرگدا، بەجۆرێ وا لە مرۆڤ دەکات وەک مردوو بژی. جیهانی مەرگ شێوەیەکی تایبەت و نوێی ژیانی کۆمەڵایەتییە کە تێیدا بارودۆخ بەسەر ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکیدا سەپێنراوە کە لەسەر پێگەی مەمرە و مەژی دایاندەنێت .ئەم گۆڕانکارییە بە ڕوونی نیشانەی یەکتربڕی ژیان و مردن و دەسەڵات و فەزایە لەسەردەمی مۆدێرنەدا. سیاسەتی مەرگ ئەوە نیشان دەدات کە چۆن دەوڵەتی ئێران مافی سەروەری خۆی بۆ کوشتنی کۆڵبەرەکان بەکاردەهێنێت - کە وەک دوژمن یان قاچاخچی یان هەڕەشە بۆسەر ئاسایشی نەتەوەیی دەبینرێن - لەڕێگەی داڕشتن و سەپاندنی تەکنۆلۆژیای ناسەقامگیرکەرەوە. ئەمەش ئەوە دەردەخات کە دەوڵەت چۆن کۆڵبەرەکان بچووک دەکاتەوە لەتۆزقاڵێک ژیاندا، ژیانێک کە دەتوانرێت بەبێ هیچ ئەنجام و دانپێدانانێک لەناوببرێت: وەک کۆڵبەرێک دەیگووت ئەوان دەتوانن لە ڕووناکی ڕۆژدا تەقەت لێبکەن و کەسیش بێزار نەکات. بەم شێوەیە سیاسەتی مەرگ ئەو دامەزراوە و سیاسەتە مەرگسازانە ئاشکرا دەکات کە کاریگەرییان لەسەر گەلی کورد لە ئێران و دەرەوەیدا هەیە.

هاوڕێ لەگەڵ مبێمبێ و ئاگامبین، من نیکرۆپۆلەتیکی کۆڵبەری بە کاری مەرگ پێناسە دەکەم کە سزای تاکەکەسی و بە کۆمەڵ بەسەر کورددا دەسپێنێت، ئەوەش نەک تەنها لە ڕێگەی دەسەڵاتی دیسپلینییەوە، وەک سەرکوتکردنی زمانەکەی و

بێبەشکردنی لەڕووی ئابوورییەوە، بەڵکوو لە ڕێگەی ئەو تەکنیکانەی کە ملکەچی جیهانی مەرگیان دەکات کە ئەویش ژیانی ناسەقامگیری کۆڵبەرییە. نیکرۆپۆلەتیکی کۆڵبەری گرنگە، وەک مبێمبێ دەڵێت، واتای مردن وەک واتای ژیان (لە بایۆپۆلەتیکدا) لەڕێگەی توخمەکانی بەرجەستەبوونی جەستەوە دەردەکەوێت: جەستەی ئەو کەسەی کە دەکوژێت، ئەو کەسەی دەکرێتە ئامانج و دەکوژرێت، هەروەها ئەو شێوازەی تێیدا جێبەجێ دەکرێت. کەواتە، بایۆپۆلەتیک ئێستا لەگەڵ نیکرۆپۆلەتیک تێکەڵ بووە، واتە دەوڵەت ژیانی کەسانی دیکە دەپارێزێت بە پاساوی مردنی هەندێکی تر. حکوومەت لەڕێگەی سیاسەتی مەرگەوە سیستەمێکی پلەبەندی دامەزراندوە بە دروستکردن و ئاساییکردنەوەی پۆلێنی سیاسی وەک کۆڵبەری کور، کۆڵبەری کوردی ژن و جوداخوازانی کورد کە ئەو نۆرمانە دیاری دەکات کە گەرەنتی زاڵبوونی دەسەڵاتی مەرگ دەکەن.

٢٠ی خەرمانانی ٢٧٢٤

بەشی دووهەم

کوردەکان، بێدەوڵەتی و هاوڵاتیبوونی مەحاڵ

یەکتربڕی سەروەریی و سیاسەتی مەرگ بڕبڕەی پشتی گوتارەکەم پێکدەهێنن. کوردانی ڕۆژهەڵات خۆیان وەک کۆمەڵگەیەکی

ناسەروەر و ئامانجی سەرەکی دامودەزگای سەرکوتکار و تووێنەری دەوڵەتی مۆدێرن دەبینن. هەروەک محمود مەمدانی (١٩٩٦) دەڵێت، سیاسەت و کەلەپووری کۆلۆنیالیزم دەتوانن هاووڵاتی ناسەروەر بەرهەم بهێنن، واتە ڕەعیەتەکان لە دەسەڵاتی سیاسی دوور دەخرێنەوە و کەم دەکرێنەوە بۆ میوانی هەمیشەیی. دەستووری کۆماری ئیسلامیی ئێران مەحاڵبوونی هاووڵاتیبوونی بۆ پێکهاتە نافارسە شیعەکانی وەک کورد، عەرەب، بەلوچ و تورک و ئەوانی دیکە سەلماندوە. لەبەر ئەوەی کوردەکان بە زمانی دروست قسە ناکەن و هیچ ئایینێکی دروستیان نییە، بەئاسانی بە دوژمنی دەوڵەت دادەنرێن و بەم شێوەیە دەبنە دیارترین و بەئامانجترین بابەتی ئایدۆلۆژیای یاسایی - بایۆ - نیکرۆ - سیاسی دەوڵەت.

لەئێراندا، کۆمەڵگەی سەروەر، فارسەکان، لە ڕێگەی ساختەکردن و پێکهێنانی شوناسێکی نەتەوەیی تاک و تایبەتەوە لەسەر بنەمای زمانی فارسی و ئایینی شیعە بنیات ناوە، ئەوی دیکەی ئێتنیکی خۆی پەراوێزخستووە. هەروەک مرۆڤناس ستانلی تانگاراج (٢٠٢٢) نیشانی داوە، کرداری بە ئەویترکردنی ئێتنۆزمانەوانی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا فۆرمێکی ڕەگەزپەرستی هێناوەتە بوون هاوشێوەی ئەوەی ئەمریکییە ئەفریقییەکان و کۆمەڵگە ڕەسەنەکان لەژێر دەسەڵاتی کۆلۆنیالیزمدا ئەزموونیان کردوە. هەروەها، فاتمە گۆچەک (٢٠١٥)، مەحسوق کورت (٢٠٢١) و محەمەد ساڵح (٢٠٢١) لێکۆڵینەوەیان لەوە کردوە کە چۆن کارلێکی نەتەوەیی، زمان و نەژادی لە تورکیە جۆرێک لە ئیمپریالیزمی کولتووری نێوخۆیی دروست کردوە لەسەر بنەمای باڵادەستی تورکەکان و بە ئەویترکردنی ناتوورکەکان.

ئەم تێگەیشتنە درێژخایەنە بۆ گەل بە باشترین شێوە لە دەستووری کۆماری ئیسلامیی ئێراندا (١٩٧٩) ڕەنگی داوەتەوە. کە بەشێوەیەک داڕێژراوە زەمینەیەکی یاسایی و دادوەری بۆ کۆمەڵگەی سەروەر دابین بکات تا بەشێوەیەکی سیستماتیک کورد لە دەسەڵاتی سیاسی و خۆشگوزەرانی ئابووریی دوور بخاتەوە (بڕوانە ماددەکانی ١٥، ١٩، ١١٢). دەستووری کۆماری ئیسلامیی ئێران ئیمتیاز بە شیعە وەک ئایینی فەرمی و زمانی فارسی وەک زمانی فەرمی نەتەوە دەدات. لەکاتێکدا ماددەی ١٩دیاری دەکات کە خەڵکی ئێران بێ گوێدانە هۆز و نەتەوە، لە مافی یەکسانی بەهرەمەند دەبن... ڕەگەز و زمان و ڕەچاوکردنی دیکەی لەو جۆرە نابنە زەمینە بۆ ئیمتیازاتی تایبەت، لە هەمانکاتدا لە ماددەی ١٥دا ڕایدەگەیەنێت زمان و ڕێنووسی فەرمی و هاوبەشی خەڵکی ئێران زمانی فارسییە. لێرەوە، دەستوور سنووری نەژاد و نەتەوە و ئایین کاڵ دەکاتەوە، سەروەری فارس-شیعە بە یاسایی دەکات و ئیمتیازاتی حوکمڕانی فارسی-شیعە ئاسایی دەکاتەوە و بەم کارەش سیستەمێکی پلەبەندی باڵادەستی فارس دروست دەکات.

کوردی ڕۆژهەڵات وەک پێکهاتەیەکی پەراوێزخراوی ئێتنۆئایینی و خاوەن مێژوویەکی سەد ساڵەی خەباتی سیاسی بۆ مافەکانی، بەردەوام ڕووبەڕووی سیاسەتی تواندنەوەی زۆرەملێ و سزادانی بەکۆمەڵ بووەتەوە؛ لەکاتێکدا نە ڕۆشنبیرانی

فارس و نە توێژەرانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقا (MENA) گرنگیان پێ نەداوە. دەستووری کۆماری ئیسلامیی دەسەڵاتی تەواو بە حکومەت دەدات بۆ قەدەغەکردن و سزادان یان لەنێوبردنی ئەوەی کە وەک کردەوەی دژە شۆڕش و دژە سیستەم (ضد نظام) پێناسەی دەکات و هەڕەشە لە یەکیەتی نەتەوەیی و خاکی دەکات. بە ئاساییکردنەوە و سەپاندنی فارسبوون وەک هاووڵاتی سەروەریی کۆمەڵگە و توانای مێژوویی بۆ بەکارهێنانی دەسەڵات و حکومەت، حکوومەتی ئێران شەرعییەت دەدات بە توندوتیژی لەدەرەوەی یاسا لەدژی نەژادو ئایینی دیکە. بەم شێوەیە، چوارچێوەی دەستووری خۆی ڕێگاخۆشکەرە بۆ توندوتیژیی دۆخی ئێستا و دەسەڵاتی دیسپلین لە ڕۆژهەڵات. هەرچەندە یاساکە وادەرناکەوێت جیاکاری لە دژی کورد کرابێت کە پلەیەکی نزمتریان داگیرکردبێت، بەڵام بەشێوەیەکی نادیار دووریان دەخاتەوە لە پلە و دامەزراوەی بەرزتر بەناچارکردنیان بەوەی لەگەڵ هێمای فەرمی شوناسی ئێرانیدا بگونجێن.

دەستوور ڕێگە بە مامەڵەی هەڕەمەکی دەدات لەگەڵ هاوڵاتیان لەسەر بنەمای پرەنسیپی تەقەکردن بە ئارەزوو، چەمکێکی سیاسی کە لە وتارێکی ساڵی ٢٠١٩ی ڕابەری باڵاوە وەرگیراوە کە تێیدا داوای لە هێزە ئەمنییەکان کرد هەر هێزێکی پێویست بۆ تێکشکاندنی نەیارانی سیستەمی پیرۆز بەکاربهێنن. ئەم لێکدانەوە هەڕەمەکییە سەبارەت بە یاسا و بەکارهێنانی توندوتیژی دژی ئەویتری ئیتنی هەمان هەستی هاوبەشی گرامشی دروست کردوە کە شەرعییەت بە کوشتن دەدات و بە وتەی هنتۆن (٢٠٠٢) ڕێگە بە دەوڵەت دەدات ستراتیژی نەهێشتنی جیاوازییەکان بپارێزێت. لێرەدا زاراوەی دامودەزگای دەوڵەت گرنگە، لە باڵاترین دەسەڵاتی سەربازی/ئەمنییەوە تا دەگاتە نزمترین پلە وەک سەرباز. ئەمە لە وتەی کۆڵبەرێکەوە ڕوون دەبێتەوە کە لە ڕۆژهەڵات هەر سەربازێک وەک ژەنەراڵێک وایە، ژیانمان بەندە بە قسەی سەربازێکەوە.

کورد بەهۆی سەروەرنەبوونی لە هەر چوار وڵاتدا ڕووبەڕووی جۆرەها توندوتیژی بوونەتەوە، لە دەستبەسەرداگرتنی زەوی و زارەکانیانەوە تا دەگاتە پیشەی مەترسیدار و توندوتیژی جەستەیی پەیوەست بەوەوە. کورد کە بە کەڵکوەرگرتن لە زاراوەی نیشتمان بۆ ئاماژەدان بە زێدەکەی، لە مێژوودا بەرەنگاری سنووره نێودەوڵەتییەکان بووەتەوە وەک سەپاندنی کۆڵۆنیالیزم کە بە زۆر وڵاتی دایکیان دابەش کراوە و شوناسیان وەک بیانی ئیتنی نیشانەکراوە. تواندنەوەی زۆرەملێ و سەرکوتی دامەزراوەیی دوو ڕێوشوێنی دیسپلینی کۆڵۆنیالیزمی نێوخۆیین کە دەوڵەتی ئێران دایڕشتووە و جێگیری کردووە لە ڕۆژهەڵات. ئاماژە کولتوورییەکانی کورد، لەوانە زمان و ئایین و نەریت، وادیارە هەڕەشەیەکی بنەڕەتین بۆسەر ڕژێمی ئێران، بەمەش کوردەکان دەبنە گومانلێکراو و ڕۆژهەڵاتیش دەبێتە ناوچەیەکی ئەمنی کە دەتوانرێت یاسا پشتگوێ بخرێت یان هەڵپەسێردرێت یان ڕێوشوێنی دەرەوەی دادگا جێگەی بگرێتەوە. بۆ نموونە دەوڵەت لە نزیکەوە چاودێری ئاهەنگەکانی سەری ساڵ، فێستیڤاڵە کولتوورییەکان، بۆنە ئایینییەکان و نوێژی هەینی لە ڕۆژهەڵات دەکات. ناوچەی ئەمنی ڕۆژهەڵات

بیانوویەکە بۆ زیادکردنی چاودێری و توندوتیژی. ئەزموونی ڕۆژانەی کۆڵبەران لەگەڵ توندوتیژی تەنها یەکێکە لە دەرکەوتەکانی گوتاری جیاکاری سیستماتیکی دەوڵەت و نیشانی دەدات کە دەوڵەتی سەروەری ئێران چۆن سنوورەکانی گەل بوون و هاوڵاتیبوون و مافەکانی مرۆڤ لە سنووره ئیتنیکییەکانی خۆیدا پێناسە و سنووردار دەکات. ئەمە بەشێوەیەکی باوەڕپێکراو لە وتەکانی کۆڵبەرێکدا دەردەکەوێت:

دەوڵەت ئێمە ناکوژێت؛ بەڵکوو لە ڕۆژی ڕووناکدا لە سێدارەمان دەدات. ئەوەی لێرەدا دەیبینیت کۆمەڵکوژییە؛ ئەوان ئەوەندە دڕندەن کە کۆڵ نادەن لە کوشتنی ئەسپەکانیشمان. چ گوناهێکمان کردووە جگە لە دابینکردنی بژێوی خێزانەکانمان؟ ئێمە تەنها هەندێک برنج یان تایە هەڵدەگرین. ئەگەر ئەمانە نایاسایین بۆچی دەستگیرمان ناکەن و دادگاییمان ناکەن؟ بۆچی دەستبەسەر بارەکانماندا ناگرن و وەک مرۆڤ سزامان نادەن؟ بۆ کوشتن؟ بۆچی سوپای پاسدارانی شۆڕش هەموو شتێک قاچاخ دەکات؟ ئەم سنوورە بووە بە زەویی ڕاوکردن. کوشتنی کوردێک زۆر ئاسانترە لە کوشتنی ئاژەڵێک. نازانم بۆچی هەموومان ناکوژن.

ئەم وتەیە، کۆڵبەری وەک کارێکی نامرۆڤانە نیشان دەدات و بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە گوتاری ناسیۆنالیستی ئێرانی لەسەر پاکتاوکردنی نەتەوە تا ئەو ڕاددەیە ڕۆیشتوە کە خەڵک دابەش بکات بەسەر مرۆڤی فارس و ئاژەڵی نافارسدا.

سیاسەتی دژە کورد کە ڕژێمی پێشوو، خێزانی پەهلەوی (١٩٤١ - ١٩٧٩) دایمەزراندبوو، بە سەرهەڵدانی شۆڕشی کۆماری ئیسلامیی خراپتر بوو. دەوڵەتی پەهلەوەی بە کەڵکوەرگرتن لە مەعریفەی شوێنەوارناسی ڕۆژهەڵاتگەرایی، هەوڵی دا ئێرانێکی پاکنەژاد دروست بکات و نەتەوە، زمان، کولتوور و گەلبوون و هەموو نەتەوەکانی یەکسان کرد بە ڕەگەزی ئاریا - فارس. هەردوو ڕژێمی کۆماری ئیسلامیی و پەهلەوی بە سیاسیکردنی جیاوازییە کولتوورییەکانیان لە دڵی ئایدۆلۆژیاکەیان داناوە و پرۆژەیەکی دەوڵەتسازییان پێش خستوە کە سەنتەری سەپاندنی سیاسەتی یەک وڵات، یەک نەتەوە، یەک زمان بووە. هەروەک مرۆڤناس جۆناسان ڕۆزا (٢٠١٩) لە لێکۆڵینەوەکەیدا دەربارەی کەلەپوری کۆلۆنیالی کولتووره لاتینییەکان، نیشانی داوە، ئەو ئایدۆلۆژیا زمانەوانییە نەژادییانەی کە پڕن لە ئارەزووی داگیرکاری، لە کۆتاییدا زمان وەردگێڕن و ئاسایی دەکەنەوە بۆ پۆلێنێکی نەژادی. لە دۆخی ئێراندا، ئەم ئایدۆلۆژیایە لە یەک کاتدا فارسی کردووە بە ئیمتیازێکی نەژادی و زمانەوانی.

سەرهەڵدانی شەڕی ئێران-عێراق (١٩٨٠ - ١٩٨٨) وەرچەرخانێکی دیکەی لە مێژووی دوور و درێژی توندوتیژی و دژەپەرەسەندنی لەلایەن دەوڵەتەوە دژی ڕۆژهەڵات بەدی هێنا. لە گووتاری دەوڵەتدا بە بەرگریی پیرۆزی هەشت

ساڵە وەسف دەکرێت. بەشێکی گەورەی ئەم شەڕە لە ناوچە سنوورییەکانی ڕۆژهەڵاتدا ڕووی دا و ئەم ناوچەیەی کردە بەرەی سەربازیی و ناوچەی ئەمنی. لە ماوەی شەڕدا ئابووریی نەریتی ڕۆژهەڵات زیانێکی زۆری بەرکەوت بەهۆی بۆردومانی بەردەوام و چاندنی ملیۆنان مینی چێندراو و دروستکردنی ڕێگای سەربازی لە سەرانسەری کێڵگە و ناوچە نیشتەجێبووەکاندا. لە هەمان کاتدا، دامەزراندنی هەزاران کەس لە خەڵکی ناوچەکە لە ڕێکخراوە نیمچە سەربازییەکان بە ناوی بەسیجی مەرزبان (یەکەکانی پاراستنی سنووری نیمچە سەربازیی) تۆوی ناکۆکی ناوخۆیی لەنێو گوندنشینەکان چاند و سەرچاوە سرووشتییەکان و ئابووری وێران کرد و هێزی کاری نێوخۆیی بەرەو دامودەزگای سەربازی و ئەمنی برد. ئەمەش لەبەرامبەردا وای لە کوردەکان کرد لەڕووی ئابووری و سیاسییەوە زیاتر پشت بە حکومەت و دامەزراوەکانی ببەستن.

پاش کۆتاییهاتنی جەنگی ئێران - عێراق، کەرتی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری ڕۆژهەڵات زیانێکی زۆری بەرکەوت و دەرفەتی کار لە دەرەوەی دامەزراوەکانی حکومەت کەمی کرد. ئەمە بۆ کوردەکان بژاردەیەکی نیگەرانکەر بوو. هێزەکانی ئێران لەڕووی تەکنیکییەوە شەڕەکەیان بردەوە، بەڵام نیگەرانیە ئەمنییەکانی دەوڵەت بەردەوام بوون و بووە هۆی زیاتربوونی دەزگاکانی چاودێری و بە ئەمنیکردن، کە کوردیان بە پاساوی دڵسۆز نەبوون بۆ ئایدۆلۆژیای سیاسی دەوڵەت لەناوچەکەدا یان ڕەخنە لە ئایدۆلۆژیای سیاسی دەوڵەت دوور دەخستەوە یان لە هەندێ حاڵەتدا لەنێو دەبرد. ئەم سیاسەتانە بوونە هۆی هەژاری و پەراوێزخستنی زیاتری ڕۆژهەڵات، کە دانیشتووانەکەی ناچارکرد کۆچ بکەن بۆ شارە ناکوردەکان یان خەریکی کاری سنووری بن. پاش شەڕی ئێران و عێراق، زۆرێک لەو هێزە نیمچە سەربازییە کوردانەی کە جووڵێنرابوون یان خانەنشین کران یان لە کارەکانیان دوورخرانەوە. ئابووری ناوچەکە هەرگیز نەبووژایەوە چونکە زۆربەی زەوییەکان یان گۆڕدران بۆ کێڵگەی مین یان بۆ مەبەستی سەربازی داگیرکران. پاش مردنی ئایەتوڵڵا خومەینی لە ١٩٨٩، ئایەتوڵڵا خامنەیی لە شوێنی ئەو وەک ڕابەری باڵا ناسێنرا و عەلی ئەکبەر هاشمی ڕەفسەنجانی بوو بە سەرۆککۆماری ئێران، بەم شێوەیە قۆناغی دووەمی کۆماری ئیسلامیی دەستی پێکرد. لە ماوەی سەرۆکایەتیەکەیدا، کە بە ئاوەدانکردنەوە و پراگماتیزم ناسراوە، ڕەفسەنجانی سەرنجی لەسەر گەشەسەندنی ئابووری نەژادی ئایینی و نۆژەنکردنەوەی پاش جەنگ بوو. لەژێر چاودێری ئەودا کۆمەڵگەی مەدەنی و گەشەسەندنی کۆمەڵایەتی-سیاسی بەشێوەیەکی بەرچاو لەنێو چوون. دوو هێزی سەرکوتکەری دەوڵەت، سوپای پاسدارانی شۆڕش و بەسیج، یان ڕێکخراوی کۆمەکی ستەملێکراوان کە لقێکی نیمچە سەربازی هەیە، بوونە بریکاری جێبەجێکاری بنیاتنانەوەی ئابووری و زاڵبوون بەسەر کەرتی ئابووری گشتی و تایبەتدا، و لەو کارەدا دەسەڵاتی خۆیان لە ئێران و بەتایبەت ڕۆژهەڵات پتەوکرد، بەڵام سیاسەتی ڕێژیم بەرامبەر کورد وەک خۆی مایەوە. سوپای پاسداران و بەسیج بوونە هێزی فەرمانڕەوای ڕاستەقینە لە ناوچەکەدا.

٥ی ڕەزبەری ٢٧٢٤

سەرچاوە
Serchawe

بەشی سێهەم

ڕۆژهەڵات و نیکرۆپۆلەتیکی دەوڵەت

سیاسەتی کۆڵۆنیالیزمی دەوڵەتی ئێران بەرامبەر بە کورد، کە بە دامەرزراندنی دەوڵەتی پەهلەوی لە ساڵی ١٩٢٥ دەستی پێ کرد، لەژێر حوکمی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا چڕتر بووەوە. دەوڵەت بە ناچارکردنی ڕۆژهەڵات بە دۆخێکی جیاکاری هەمیشەیی، سیاسەتی نێرکرۆپۆلەتیکی خۆی یان سیاسەتی مەرگی سەپاندووە. کۆڵۆنیالیزمی ناوخۆیی نەکرۆپۆلەتیک لەڕێگەی پرۆسەی زاڵبوون و ڕەگەزپەرستی و توندوتیژییەوە گرێ دراون کە تایبەتمەندی هەردوو چەمکەکەیە. هەروەک دەردەکەوێت، ئامانجی نەکرۆپۆلەتیکی کۆڵۆنیالیزمی نێوخۆیی دەوڵەت ئەوەیە کە سارا ڕۆی (١٩٩٥، ٦) بە دژە پەرەپێدان ناوی بردوە: پرۆسەیەک کە بەهۆیەوە دەسەڵاتی هەژموونگەرا کۆمەڵێک ستراتیژی بەرپەرچدانەوە بەکاردەهێنێت بۆ بەمەبەست ڕێگریکردن لە پەرەسەندنی ئابووری ناوخۆیی و تێکشکاندن و لەناوبردنی توانای توخمە بەرهەمهێنەرەکان. دەوڵەت بەنیازە لە ڕێگەی سیاسەتی دژە پەرەپێدانی ڕۆژهەڵاتەوە سەرچاوە سرووشتی و مرۆییەکانی ڕۆژهەڵات بسڕێتەوە. ئەم دۆخە ئابووری - سیاسییە ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە بۆچی نزیکەی ٢٠٠ هەزار کورد پەنا بۆ کۆڵبەری دەبەن.

دەتوانین سیاسەتی دژە پەرەپێدانی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە ڕۆژهەڵات دابەش بکەین بۆ چوار قۆناغ: ئەوەی لە

ئەجێنـدای دەیەی یەکەمـی حـوکمی کۆمـاری ئیسـلامیی ئێرانـدا زاڵ بـوو، بە میلیتـاریزەکردنی کەشـی کوردسـتان بـوو. بە ئەمنییەتیکردنی ڕۆژهەڵات بە ڕاگەیاندنی شەڕی پیرۆز (جیهاد) لەلایەن خومەینییەوە لە ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٥٨ لە دژی کورد دەستی پێ کرد و لە ئەنجامدا داگیرکردنی سەربازیی تەواوی شارەکانی کوردستانی لێکەوتەوە، کە تا سـاڵی ١٣٦١ بەردەوام بوو. پاش ئەوەی کە دەکرا پێی بوترێ فەتحکردنی ڕۆژهەڵات، دەوڵەت لە ڕێگەی هاندانی دارایی و سیاسییەوە دەستی کرد بە وەرگرتنی خەڵکی ناوچەکە بۆ فەوجە نیمچە سەربازییەکان بەنـاوی بەسیجی مەرزبـان. لە مـاوەی شـەڕی ئێـران و عێـراق (١٣٥٩ - ١٣٦٧) هەزاران کـورد لە دامودەزگـا سـەربازی و ئەمنییەتییەکـانی دەوڵەتـدا جێگیرکـران. بـۆ جێبەجێکردنـی جاشگەراییەکەی ڕێژیم دەستی کرد بە سەرمایەگوزاری لە جیاوازییە کولتووری و زمانەوانییەکانی نێوان پێکهاتەی سۆرانی و هەورامـی لە بەشـی باشـووری ڕۆژهەڵات. بەم شـێوەیە بەکارهێنـانی خەڵکـی زاراوەیەکـی تـایبەت لە زانیـاری هەوڵگری و بـارودۆخی ئیـداری و بەکارهێنـانی ئەم هاوکـارییە لە نـاوچەیەکی تـردا تـا بە شـێوەیەکی جیـاواز تـۆوی ڕق و کیـنە و دوژمنایەتی لەنێو پێکهاتە کوردیەکان بچێنێت.

دەیەی دووەمی کۆماری ئیسلامیی ئێران شایەتی گۆڕانکارییەکی بەردەوام لە بە سەربازیکردنەوە بەرەو بەئەمنیەتیکردن بـوو. لەکاتێکدا بەسەربازیکردن داگیرکاری جەستەیی فەزای کوردی لەخۆ دەگرت، بە ئەمنییەتیکردنی بـواری زیهنیـی کـردە ئـامانج بەگریدانی کورد و کوردبوون بە هەڕەشە ئەمنییەتییەکانەوە. بەئەمنییەتیکردن پەیوەندییەکی نیزیکی بەسـەرهەڵدانی دۆخی هەڵاواردنەوە هەیە لە ڕۆژهەڵات، کە لەگەڵ دەستپێکی شـەڕی ئێـران و عێراقـدا سـەری هەڵـدا. ئیسـتثناگەرایی لە ئـاستی ئۆرگـانە دامەزراوەییەکـان، دەسـەڵاتی پێناسـەکردنی حـاڵەتە کتوپڕەکـان و ڕێنمـایی بـۆ وەڵامـدانەوە ئاسایشـییەکانیان پـێ دەبەخشین. بنیاتنـانی هەڕەشەی بوونگەرایی لەسەر یەکیەتیی نیشتمانی لە ناوەندی ئەم سیاسەتەدا وەسـتاوە، کە پێویسـتی بە بەکارهێنانی ئامرازی نائاساییە بۆ پاراستنی یەکپارچەیی وڵات و ڕێگە بە کۆماری ئیسلامیی ئێران دەدات شـەرعیەت بە هەڵپەسـاردنی یاسـایی و دادوەریـی بەبیـانووی ئاسایشـەوە بـدات. ئەم پـارادایمە بەردەوام فراوانبـووەی ئاسایشـی فەزای کوردستان، ڕێگە بە دەوڵەت دەدات هێرشی ڕۆژانەی خۆی بۆسەر کۆڵبەران ئەنجام بـدات لەژێرنـاوی پاراستنی سنوورەکان و ئابووری نیشتمانی. وەک یەکێک لە کۆڵبەرەکـان دەڵێت: دەتـوانن تەقەت لـێ بکەن تەنها لەبەر ئەوەی سنوور دەبەزێنیت؛ ئەوان هەموو ڕۆژێک بە بارەکانمـانەوە دەمـانبینن، دەمانناسـن و دەتـوانن بمـانگرن و بارەکانمـان ببەن، بەڵام ڕێگەیـان پـێ دراوە تەقە بکەن.

سیاسەتی ئەمنییەتگەرایی بەشێوەیەکی سیستماتیکی بەشێکی زۆری هێزی کـاری ئـابووریی کوردی لەنێو بـرد و ڕێگەی خۆش کرد بۆ لابردنی توانـای ئیـداری و ئـابووری نێوخۆیی. گـۆزینش (وەزارەتـی هەڵبـژاردن) اطلاعـات (دەزگـای هەواڵگری) دوو ئامرازی ئاسایشی سەرکوتکەرن کە وەک قـۆڵی ئەمنییەتـی ڕێژیم لەسەرانسـەری وڵاتـدا کـار دەکەن، بە چـوونە نـاو بـازنەی

خوێندنی باڵا و کارکردن لە کەرتە ئیداریی و جێبەجێکارەکان بۆ دڵنیابوونەوە لەوەی تەنیا کەسانی دڵسۆز و پابەند بە ڕێژیمەوە دامەزراون. بەشی گۆڕێنیشی لقەکانی خۆی فراوانتر کرد لەنێو هەموو ڕێکخراوە و دامودەزگاکاندا، لە قوتابخانەکانەوە بۆ شارەوانییەکان. ساڵانی ١٣٥٧ و ١٣٦٩ لووتکەی هەڵەکانی بەشەکە بوو بۆ سڕینەوەی خوێندکار و مامۆستای ناشایستە.

داماڵینی ڕەسەنایەتی پرۆژەیەکی کۆلۆنیالییە کە نەک تەنها بۆ تێکدانی کولتوور و زمان و شوناسی ڕەسەن داڕێژراوە، بەڵکوو بۆ بەرهەمهێنانی سوژەی کۆلۆنیالی نوێیە کە بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی داگیرکەر بەناوخۆیی دەکات و بەرگری لێ دەکات. هەروەک مەحموود مەمدانی و ئێدوارد سەید دەڵێن، کۆلۆنیالیزمی نیشتەجێ مەرج نییە پێویستی بە دانیشتووان هەبێت. بەڵکوو دەتوانێت لەنێو خەڵکی ناوچەکەدا کادر دروست بکات. لە ڕۆژهەڵات ئەم سیاسەتە نەک هەر بووەتە هۆی زیادبوونی حکوومەت لەشێوەی بەرپرس و کارمەنددا، بەڵکوو ئەو نوخبە و کادری لۆکاڵی ساختەی دروست کردووە کە ناوەندی پاکسازی هێزی کاری توخمی نەخوازراو بوون لە ڕۆژهەڵات. ئەم نوخبە نێوخۆییانە بوونە چینێکی بۆرژوازی نێوخۆیی کە بە نۆ - کیسە یان ملیاردێری یەک شەوە (بە تومان) ناسراون، کە بڕێکی زۆر سامانیان کۆ کردۆتەوە لە ڕێگەی مامەڵە ئابووری و سیاسیەکان لەگەڵ دامودەزگا نیمچە مافیاکانی دەوڵەتدا بەتایبەتی ناوەندەکانی فەرماندەیی سوپای پاسدارانی کۆماری ئیسلامیی ئێران. ئەم پاکتاوکردنە پرۆفایلی کولتووری و پەروەردەیی ڕۆژهەڵاتی وێران کرد، بەتایبەتی لە ناوچە سوننە - کوردییەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا و کوردستان و باشووری کرماشان کە زۆرێک لە خوێندکارانیان پێش زانکۆ یان وەرگرتنیان لە زانکۆ لێ قەدەغەکراوە یان مافی دامەزراندنیان لێ زەوت کرا لە ناوەندە فەرمی و پەروەردەییەکان یان داواکاری فەرزیان بۆ دەستپێکی بازرگانی ڕەت کراوەتەوە. سیاسەتی داماڵینی ڕەسەنایەتی لەڕێگەی دامەزراندنی دانیشتووانی غەیرە کورد لە ڕۆژهەڵات جێبەجێ کراوە، دەست بە داماڵینی کورد لە فەزای کوردبوون کراوە و دانیشتووان ناچار کراون بەدوای کاردا بگەڕێن لە دەرەوەی ناوچە کوردنشینەکان یان پەنا بۆ کۆڵبەری ببەن وەک ئامرازێک بۆ بژێوی ژیان.

دەیەی سێیەمی کۆماری ئیسلامیی ئێران دەکرێت وەک سەردەمێک سەیر بکرێت کە ژێرخانی وەبەرهێنانی ڕۆژهەڵات بەمەبەست هەڵوەشێنراوەتەوە. ئەم پرۆسەیە بە داماڵینی دامەزراوەیی ناسراوە کە سنووردارکردن یان هەڵوەشاندنەوەی ئەو ئەو دامەزراوانەی لەخۆ گرتبوو کە پشتگیری لە وەبەرهێنانی درێژخایەن و گەشەی ئابووری دەکرد. ئامانجی ئەوە بوو کە پەیوەندییە ئابوورییەکانی ڕۆژهەڵات لەگەڵ ئێران لاواز بکات و توانای گەشەپێدانی نێوخۆیی خۆی لێ بستێنێتەوە.

بۆ نموونە پارێزگای ئیلام خاوەنی گەورەترین کانگای قیر لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لەکۆی ١٧ کانی

سەرچاوە Serchawe

ڤیر تەنیا ٧ کان چالاکن؛ ٢٧,٥%ی پیشەسازییەکانی ئیلام بەتەواوی ناچالاکن و ٣٠%یان بە نیوەی توانا کاردەکەن. زۆرینەی دانیشتووانی ئیلام لەژێر هێڵی هەژاریدا دەژین. جگە لەوەش پارێزگای کوردستان خاوەنی گەورەترین یەدەگی زێڕە لە ئێران کە ٧٠ ملیۆن تۆنە. لە هەمانکاتدا، کەرتی پیشەسازی و کانزاکان گەشەیان نەکردوە. بەپێی ناوەندی ئاماری ئێران، پارێزگای کوردستان بەرزترین ڕێژەی بێکاری هەیە (١٣,٨%)، لەکاتێکدا پارێزگای خۆراسانی ڕەزەوی لە ڕۆژهەڵاتی ئێران کەمترین ڕێژەی بێکاری هەیە (٤,٩%). ئەمەش لە کاتێکدایە کە کۆڵبەرێک دەڵێت بەشی ئێمە لەم زێڕە تەنها گوللەیە. بەگوێرەی لێدوانی ئەندامانی پەرلەمان لە شارەکانی سەردەشت و پیرانشار کە کۆڵبەری تێیدا باوە، ٩٠%ی پیشەسازییەکانی ئەوێ داخراون. بۆ نموونە لە شاری سەردەشت ٢٠%ی دانیشتووان سەرقاڵی بەرهەمهێنانی ترێن، بەڵام بەرهەمەکانیان بەهۆی نەبوونی وەبەرهێنان لەژێرخانی ئەم شارەدا دەگوازرێنەوە بۆ شارە غەیرە کوردەکانی وەک ورمێ و تەورێز. بەڵکوو دەوڵەت لەژێر پەردەی بەرەنگاربوونەوەی بێبەشکردن، دامەزراوەی خێرخوازیی سەربازی دامەزراندووە. لەبری ئەوەی وەبەرهێنان لە ئابووری ناوخۆییدا بکەن، ئەم ڕێکخراوانە هاوکاری ئابووری بچووک پێشکەش دەکەن لەبەرامبەر دڵسۆزی بۆ دەوڵەت، بەمەش پێگەی ڕژێم لەنێو کۆمەڵگە لاوازەکانی ڕۆژهەڵاتدا مسۆگەر دەکەن. نموونەی ئەم جۆرە گرووپە چاودێریکەرانە جهاد سازندگی (جیهادی بیناسازی)، ستاد اجرایی، کمیتە امداد (کۆمیتەی هاوکاری)، بنیاد شهید (دامەزراوەی شەهیدان) و بنیاد مستضعفان (دامەزراوەی ستەملێکراوان و کەمئەندامان).

دەیەی چوارەمی حوکمڕانی کۆماری ئیسلامیی ئێران بە سیاسەتی لەناوبردن و تاڵانکردنی سەرچاوە سرووشتییەکان، بەتایبەتی لە ڕۆژهەڵات ناسراوە، هەرچەندە بێ پێشینە نییە، بەڵام ئەم ستراتیژی گواستنەوەی سەرچاوە ئاوییەکانی ڕۆژهەڵات بۆ ناوچە ناکوردییەکان لەخۆ دەگرێت. بۆ نموونە، بەنداوی داریان لە ڕۆژهەڵات کە لە ساڵی ١٣٩٧ تەواو بووە، ئاوی ڕووباری سیروان - کە لە ڕۆژهەڵاتەوە سەرچاوە دەگرێت- دەگوازێتەوە بۆ پارێزگاکانی نیوەڕاستی ئێران بۆ ئاودێریی و خواردنەوە. لەم ساڵانەی دواییدا، دەوڵەت دەستی کردوە بە گواستنەوەی خاکی بەپیت و کانزا لە ڕووباری سەردەشتەوە. لەوەش زیاتر، قەبارەی بڕینەوەی دارستانەکان لە ناوچە کوردییەکان زۆر ترسناکە. لە هاوینی ١٣٨٩دا، کە لەلایەن کۆمەڵەی ژینگەپارێزیی کورد بە هاوینی ڕەش ناسراوە، ٢١٠٠ ئاگرکەوتنەوە لە ناوچە شاخاوییەکانی مەریوان و سەروئاباد تۆمار کراوە. ئەم هێرشە کارەساتبارانە بۆ سەر ژینگە و سەرچاوەکان زیاتر ژێرخانی ئابووری ڕۆژهەڵاتی لاوازکراوی لاوازتر کردوە. ئەمەش لە وتەکانی کۆڵبەرێکدا ڕەنگ دەداتەوە:

پێویست ناکات زۆر دوور بڕوانیت. ڕاستییەکە ڕوونە: ئەوان هەموو شتێکیان لە ئێمە بەتاڵان بردوە، ژیانمان، ئاومان، خاک و تەنانەت بەردەکانیشمان، ئێمە لە هەموو لایەکەوە تاڵان دەکرێین تا عەجەمەکان (غەیرە کورد - فارس) بتوانن بە خۆشی بژین. هەر کۆڵبەرێک کە لە ماڵەکەی دەچێتە دەرەوە بۆ کۆڵبەری، دەبێت ئامادە بێت بۆ مردن. مردن بۆ ئێمە بووە

سەرچاوە
Serchawe

بە نەریت. سەرسام دەبین ئەگەر ڕۆژێک واز لە کوشتنمان بهێنن. بۆچی؟ چونکە ئێمە کوردین و ئەوەش لەچاوی ئەواندا تاوانە. وەک ئاژەڵ مامەڵەمان لەگەڵ دەکەن؛ ئەوان هەرگیز دۆستی ئێمە نەبوون و نابن.

ئەم وتانە وێناکردنی ئەوەیە کە "ئان ئاگوست" بە داراییکردنی ژیان ناوی دەبات، ئابوورییەکی بایۆلۆجی کوشندە کە زیادەی بوارێکی ژیان دەبات بۆ باشترکردنی ژیان لە بوارێکی دیکەدا. لە ڕێژیمە کۆلۆنیالییە نێوخۆییەکانی وەک ئێراندا کە دەوڵەت قازانج دەکات لە دابەشکردنی نایەکسانی دەرفەتەکانی ژیاندا. دەوڵەت لە ڕۆژهەڵات زیادەی ژیان تاڵان دەکات کە سەرچاوە سرووشتی و مرۆییەکانیش دەگرێتەوە. لەلایەک سەرچاوەی ئاو و خاک بۆ ناوچە غەیرە کوردەکان دەگوازێتەوە، وا لە خاکەکەی دەکات بۆ نیشتەجێبوون نەشێت؛ لەلایەکی دیکەوە، هێزی کاری خوێندەواری کورد دەکاتە کۆیلەی کۆڵبەری بۆ لەنێوبردنی سەرمایەی مرۆیی ڕۆژهەڵات. قوباد کەرەمپور ئەندامی ئەنجومەنی باڵای پارێزگاکانی ئێران لە ساڵی ١٤٠١دا ڕایگەیاند کە ٥٠%ی کۆڵبەران خاوەنی بڕوانامەی بەکالۆریۆس یان ماستەر ن. هەروەها دانی بەوەدا نا کۆڵبەرێک کە بڕوانامەی ماستەری لە بیرکاریدا هەبووە، تەقەی لێ کراوە و کوژراوە لە کاتێکدا تەلەفزیۆنێکی لەسەر پشتی هەڵگرتبوو. ئەم هێرشە بەرفراوانە بۆ سەر سەرمایەی مرۆیی کورد بە ڕوونی لە وتەی کۆڵبەرێکدا دیارە کە وتی ئێمە کۆیلەی کارین تا فارسەکان چێژ لە ژیانیان وەربگرن.

٢١ی ڕەزبەری ٢٧٢٤

بەشی چوارەم

ڕۆژهەڵات وەک پێڕستی ڕێگاکانی گەیشتن بە مەرگ

سەرهەڵدانی کۆڵبەری

لە ساڵانی ٢٠٠٩ - ٢٠١٠، هاوکات لەگەڵ چڕبوونەوەی ڕێوشوێنی بەسەربازیکردن و بەئاسایشکردنی ڕۆژهەڵات، زیادبوونی بازاڕە کاتییە سنوورییەکانی شارە سنوورییەکانی مەریوان، سەردەشت، پیرانشار، مەهاباد و بانەی بەخۆوە بینی کە دواتر بوونە ناوەندی سەرەکی کۆڵبەری. دەوڵەت ڕێگەی بە بازرگانانی ناوخۆیی دا کە کاڵا لە کوردستانی عێراقەوە هاوردە بکەن و بیگوازنەوە بۆ شارە غەیرە کوردەکان. دروستکردنی ئەم بازاڕە ناجێگیرانە بووە هۆی کەمبوونەوەی دانیشتووانی گوندەکان و هانی گوندنشینانی دا کێڵگەکانیان جێبهێڵن و بەدوای داهاتوویەکی باشتردا بگەڕێن لە شار. لە ماوەی کەمتر لە دە ساڵدا، لە شاری بانە ژمارەی ناوەندە بازرگانییەکانی (لە ساڵی ٢٠٠٥) لە ٤ وە بۆ ٢٥٠ (لە ٢٠١٦) بەرز بووەوە، دەوڵەت بە پشتبەستنێکی بنچینەیی بەو بازاڕە ناجێگیرانە، ئابووری ناوخۆی زیاتر وێران کرد (بڕوانە Soleimani and Mohammadpour, 2020a, 2020b).

لەگەڵ ئەوەشدا خواستی خوێندن و چوونە قوتابخانەی لە نێو گەنجاندا کەم کردەوە کە پێشتر وەک ڕێگەیەکی بەدەستهێنانی کاری حکومی بیریان لێ دەکردەوە. وەک کۆڵبەرێکی خەڵکی بانە دەڵێت کوڕەکەم وازی لە خوێندن هێنا و پێی گوتم هەرچەندە هەوڵی ئەوە بدات هەرگیز ناتوانێت کارێک لەم سیستەمەدا بەدەستبهێنێت. سیاسەتی سوپای پاسدارانی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ هێشتنەوەی کورد لە فەزای ئابووری سنووردارەدا لەسەردەمی ئەحمەدی نەژاددا (٢٠٠٥ - ٢٠١٣) وەک خۆی ماوەتەوە، کە درووشمەکەی دادپەروەری و گەشەپێدان و ڕووحانییش (٢٠١٣ - ٢٠٢١) بە درووشمی وریایی و هیوا دەسەڵاتی گرتە دەست.

لەم ساڵانەی دواییدا، پۆلێنە نوێیەکانی کۆڵبەری وەک ژنانی کۆڵبەر و منداڵانی کۆڵبەر دەرکەوتن، ئەمەش ئاماژەیە بۆ سرووشتی تێکەڵاوی ئەم فۆرمەی ناسەقامگیری لە ڕەگەز و چین. داهێزرانی پێشوەختەی جەستە و نەخۆشییە درێژخایەنەکانی وەک هەوکردنی جومگە و شکانی ئێسک و دیسکی مل و پشت بەتایبەتی لەنێو کۆڵبەرە مێینەکاندا باون. فاتمە ژنێکی ٦٠ ساڵە، پاش مردنی هاوسەرەکەی دەستی دایە کۆڵبەری و بەهۆی نەبوونی دەرفەتی ئابووری و پشتیوانییەوە هیچ ڕێگەیەکی دیکەی بۆ دابینکردنی بژێوی ژیانی نەبووە. ئەو دەڵێت هێشتا پاژنەی پێی ئاوساوە بەهۆی هەڵسوڕانیەوە ساڵی ڕابردوو لەڕێگای کۆڵبەری و بە ئەستەم بەرگەی ئازارەکەی دەگرێت. تۆڕی مافی مرۆڤی کوردستان بڵاوی کردەوە، لە ساڵانی ٢٠١٩-٢٠٢١ زیاتر لە دەیان منداڵی کۆڵبەر بە گوللە کوژراون یان بریندار کراون لەلایەن هێزەکانی ئێرانەوە. فەرهاد و ئازاد خوسرەوی (تەمەن ١٤ و ١٧ ساڵ) دوو برا کە کاری کۆڵبەرییان دەکرد، لە زستانی ٢٠١٩، دوای ئەوەی بۆ ماوەی سێ ڕۆژ بێسەر و شوێن بوون، بە مردوویی دۆزرانەوە. لە هاوینی ٢٠٢٠، سێ منداڵی کۆڵبەر - زانکۆ ئەحمەدی (١٦ ساڵ)، سروش ماکاری (١٧ ساڵ)، و زانست حەسەن نەژاد (١٨ ساڵ)- لەلایەن هێزەکانی دەوڵەتەوە تەقەیان لێ کرا و کوژران. ئەمین ڕەحمانی کۆڵبەرێکی دیکەی کەم تەمەن، لە هاوینی ٢٠٢١ لەلایەن هێزەکانی سنووری ئێرانەوە لە شاری سەردەشت کوژرا.

ڕۆژهەڵات وەک پێڕستی ڕێگاکانی گەیشتن بە مەرگ

دەوڵەتی ئێران فەزا - سنوور وەک چەکێکی کۆمەڵکوژ یان تەکنۆلۆژیای مەرگ بەکاردەهێنێت کە تێیدا هەڵاواردن دەبێتە نۆرم و دەسەڵاتی سەروەربوونی هەمیشەیی خۆی لەسەر ئەو جەستانە دەتاشێت کە لە ڕووی یاساییەوە باس نەکراون و پۆلێن نەکراون و کەم کراونەتەوە. بەم مانایە، سنوور هاوشێوەی بیرۆکەی ئاگامبێنە بۆ کەمپێک کە هەندێک ژیان - جەستەی تێدا بێت - بەهۆی جیاوازییە نەتەوەیی - زمانەوانییەکانەوە و وەک ئەوەی لەگەڵ چوارچێوەی حوکمڕانی گەلادا نەگونجێت- بە ئەمنی دەکرێن و هەربۆیە دەتوانرێت فڕێبدرێن و بسڕدرێنەوە.

بڵاوکردنەوەی ڕۆژانەی توندوتیژی کوشندە لەلایەن دەوڵەتەوە، ڕۆژهەڵاتی کردوە بە جیهانی مەرگ کە نەخشەی ڕێگاکانی مەرگی تێدایە، لە تەقەکردنی ڕاستەوخۆوە بۆ مین و خنکان. لە دوایین نمونەدا، سوپای دەوڵەت لە ١٨ی مانگی مەیی ٢٠٢٣دا، ٢٤٠ کۆڵبەری گەمارۆدا لەسەر سنووری تەتە بۆ ماوەی دوو ڕۆژ بەبێ ئەوەی ئاو و خواردنیان پێ بگات. هەرچەندە تەقەی ڕاستەوخۆ زۆرترین هۆکاری ڕاپۆرتکراوی قوربانییەکانی کۆڵبەرییە (بڕوانە ڕاپۆرتەکان KHRN ، ئەشکەنجەدان و مردن لە پەناگە و ڕێگریکردن لە دانانی پرسە بۆ قوربانییەکان هەروەها بەشێکن لە ڕۆژانەی دۆخی جیاکاری لە ڕۆژهەڵات. ڕۆژی ١١ی فێورییەی ٢٠١٨ تەرمی شوانە ڕەسوڵی خەڵکی بانە کە بەشێوەیەکی دڕندانە ئەشکەنجە درابوو، بە دەست و قاچ بەستراوی دۆزرایەوە. لەڕووداوێکی دیکەدا، تەرمی ئەبوبەکر مەولانیای خەڵکی ماکۆ دوای ٧٠ ڕۆژ لە زینـدانیکردن و ئەشکەنجەدان، ڕادەستی خێزانەکەی کرایەوە. لە کاتێکدا کە پێشتر هەواڵی بێسەروشوێن بوونی ڕاگەیەندرابوو.

ژمارەی کوژراوانی تەقەکردنی ڕاستەوخۆ لە کۆڵبەران زۆر زۆرە. تەنیا لە ساڵی ٢٠٢٢دا زیاتر لە ٢٥٩ کۆڵبەر بە تەقەی هێزەکانی دەوڵەت کوژراون یان بریندار بوون. هێزەکانی بەناو سنوورپارێز مۆڵەتیان پێ دەدرێت بە ئارەزووی خۆیان تەقە لە کۆڵبەرەکان بکەن. بەزەحمەت ڕۆژێک تێپەڕێت بەبێ ئەوەی باس لە مردن، برینداربوون یان کەمئەندام بوونی کۆڵبەرێک نەکرێت بەهۆی تەقەی هێزەکانی دەوڵەتەوە. ئەم توندوتیژییەی دەرەوەی یاسا ڕۆژهەڵاتی کردوە بە ناوچەیەکی نیمچە جەنگ کە تێیدا ئازاردانی جەستەیی بەردەوام سەرنجڕاکێشترین تایبەتمەندی ژیانی ڕۆژانەیە. هەندێکجار ژمارەی ئەو کۆڵبەرانەی لەیەک ڕۆژدا دەکرێنە ئامانج دەگاتە زیاتر لە دە کەس. دەبێت ئەوە ڕوون بکرێتەوە کە هەڵگرتنی ناسنامەی کۆڵبەری یان وەستان بەفەرمانی دەورییەی دەوڵەت، کۆڵبەرەکان لە تەقەکردن ڕزگار ناکات. وەک کۆڵبەرێک وتی بەڕاستی ئەوە کاری سەربازەکەیە کە ڕێگەمان پێ بدات بڕۆین یان فیشەکێک بنێت بەسەرمانەوە، ئەوان دەتوانن هەموو شتێکمان لەگەڵ بکەن. کۆڵبەرەکان زۆر جار ئەندامە گرنگەکانی جەستەیان دەکرێتە ئامانج، واتە سەر یان سنگ. بۆ نموونە، لە ٣٠ جولای ٢٠٢٠ و ٢٥ی ژوئەنی ٢٠٢٣ تەقە لە سەری وەزیر محەممەدی ١٨ ساڵ و ڤاریان شەریفی ١٩ساڵ کرا. نمونەیەکی دیکە مردنی سەجاد دالای میلان، کۆڵبەرێکی خەڵکی چاڵدورانە کە لە مەودایەکی نزیکەوە تەقە لە سنگی کرا. ئەم تەقەکردنە ئامانجدار و سیستماتیکانە، کردەی توندوتیژیی هۆشیارانە و بە مەبەستن بۆ لە مرۆڤایەتی خستن و تێکشکاندنی ڕۆحی کورد و زەلیلکردنی شوناس و کەرامەتی مرۆڤایەتییان.

کەوتنەخوارەوە لە کەندەڵانەکانەوە دووەم هۆکاری مردن و برینداربوونی کۆڵبەرانە. کۆڵبەرەکان لە کەندەلانەکان دەکەونە خوارەوە نەک تەنها بەڕێکەوت یان ئاشنا نەبوونیان بە ناوچەکە. بەڵکو زۆرێکیان لە کاتی هەڵاتن، ڕاوەدوونان یان پاڵنانی هێزەکانی دەوڵەت دەکەونە خوارەوە. بۆ نمونە، حەمید وەیسی - لە شاخێکەوە کەوتە خوارەوو گیانی لەدەستدا لە

سەرچاوە
Serchawe

ناوچەی نەوسود لە پارێزگای کرماشان لە ١٢ی جۆزەردانی ٢٠٢١، لەکاتی ڕاوەدونانی لەلایەن دەوریەی سنوورییەوە. ڕووداوگەلێک هەن کە کۆڵبەران بەشێوەیەکی دڕندانە لە کەندەڵانەکانەوە لەلایەن هێزەکانی دەوڵەتەوە فڕێ دەدرێنە خوارەوە. بۆ نموونە، لە ئاپریلی ٢٠١٨، محەمەد کەریم ڕەحمانی، کۆڵبەرێکی تەمەن ٤٣ ساڵی خەڵکی کامیاران، فڕێدرایە دۆڵێکەوە و کوژرا لەکاتێکدا هەوڵی دەدا ئەفسەرانی سنوور ڕازی بکات کە بارەکانی ئازاد بکەن.

بەگشتی، کۆڵبەرێکی ئاسایی بارەکەی بە تێکڕا ٧٠ کیلۆ دەبێت. وەک باس کرا کێشی بارەکە بەپێی تەمەن و ڕەگەز و توانای جەستەیی دەگۆڕێت، بەڵام بێ گوێدانە ئەوە، کۆڵبەرەکان باری زۆر قورستر لە توانای خۆیان هەڵدەگرن، بەو هیوایەی کەمێک پارەی زیاتر بەدەست بهێنن تا بتوانن کیلۆ گۆشتێکی سوری زیاتر بۆ منداڵەکانیان بکڕن، وەک کۆڵبەرێک باسی دەکات. ئەم بارە زیادانە دەتوانن زیانێکی جەستەیی بەو کۆڵبەرانە بگەیەنن کە بە تەمەنن، توانای جەستەییان لاوازە یان بەدەست کێشەی تەندروستییەوە دەناڵێنن. بۆ نموونە، ئەحمەد عەزیزپوور و ڕۆستەم ڕۆستەمی لە ساڵی ٢٠١٦ و حەمزە مەولودپوور لە ساڵی ٢٠١٧ لەکاتی کۆڵبەری بەهۆی جەڵتەی دڵەوە گیانیان لەدەست داوە.

مەترسییەکانی پەیوەست بە کێشی بارەکانەوە لەکاتی هەڵاتن یان بۆسە زیاد دەبن. هەروەها گرتنەبەری ڕێگەی نەناسراو و نامۆ و سەرکێشانە لە هەوڵی ڕزگاربوون لە ئەگەری هەبوونی بۆسە، مەترسی ڕوودا و یان برینداربوون زیاد دەکات. هەروەها پەڕینەوە لە ڕووبارەکان مەترسی تایبەتیان هەیە. ئاستی ئاوی ڕووبارەکان لە ڕۆژانی باراندا لەناکاو بەرزدەبێتەوە و زۆر جار ناتوانرێت لێی بپەڕیتەوە. زۆرجار لە ناوەڕاستی ڕووبارەکەدا هێرش دەکرێتە سەر کۆڵبەرەکان؛ دوایین ڕووداوی لەو جۆرە لە ٢٠ فێورییەی ٢٠٢١دا ڕووی دا، کە تێیدا دوو کۆڵبەری کورد لەکاتی بەزاندنی سنووری ئێران - عێراقدا لەلایەن هێزەکانی سوپای پاسدارانەوە تەقەیان لێ کرا.

لە زستاندا، بەهۆی خراپی کەش و هەواوە، هەر گەشتێک نزیکەی چوار ڕۆژ دەخایەنێت، و ڕێژەی مردن و برینداربوونی کۆڵبەران لەم وەرزە سەخت و درێژەی ڕۆژهەڵاتدا زیاد دەکات. بارینی بەفر مەودای بینین کەم دەکاتەوە، وا لە کۆڵبەران دەکات با ئاسانی بکەونە بۆسەوە و ئەگەر تەقەیان لێبکرێت کەمتر توانای دەربازبوونیان دەبێت. بۆ ئەوەی نەکەونە بۆسەوە، زۆر جار کۆڵبەرەکان ڕێگەی نائاسایی دەگرنە بەر کە مەترسی هەرەسی بەفر و مەترسی دیکەی لێدەکەوێتەوە. لە ١٨ی ژانوییەی ٢٠٢١، پێنج کۆڵبەر لە سنووری ئێران و تورکیە بوون بە ژێر هەرەسی بەفرەوە و پاش چەند ڕۆژێک گەڕان لەلایەن خەڵکی ناوچەکەوە بە مردووی دۆزرانەوە. لەهەندێک حاڵەتدا، کۆڵبەرەکان لە سەرمادا دەیبەستن و گیان لەدەستدەدەن. لە ٢ی فێورییەی ٢٠٢٠، ٢٣ کۆڵبەر لە چیا بەفراوییەکانی سەقز بێ سەر و شوێن بوون، دوانیان گیانیان لەدەست دا و ئەوانی دیکەش بە هەوڵی هاوبەشی خاچی سوور و خەڵکی ناوچەکە ڕزگار کران.

سەرچاوە
Serchawe

هەروەها ڕۆژهەڵات پڕ بووە لە میلیۆنان مینی چێندراو کە زۆربەیان لە کات و پاش شەڕی ئێران و عێراق چێندراون. ئەم مینە چێندراوانە بە درێژی ١١ کیلۆمەتر سنووری ئێران - عێراق دادەپۆشن کە بەشێکی زۆری لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتدایە. پاش کۆتاییهاتنی شەڕی ئێران و عێراق، نزیکەی پێنج هەزار هاوڵاتی کورد بەهۆی تەقینی مینەوە گیانیان لەدەست داوە. ڕێکخراوی هەنگاو بۆ مافەکانی مرۆڤ ڕایگەیاند کە لە مانگی ئاوریلی ٢٠٢١ تا ئاوریلی ٢٠٢٢، لانیکەم ٥٠ هاوڵاتی و کۆڵبەر لە سنوورەکانی ڕۆژهەڵات کوژراو و بریندار و کەمئەندام بوون. بۆ نموونە، لە ٢١ی نۆڤامبری ٢٠٢٠، عەزیز ڕۆنما لە ئۆشناڤیە بەهۆی تەقینەوەی مین قاچی لەدەستدا و دواتر و پاش دوو ڕۆژ بەهۆی سەختی برینەکانییەوە گیانی لەدەستدا.٢٦ لە ڕووداوێکی دیکەدا، ڕۆژی ٥ی ژانوییەی ٢٠٢٠، کۆڵبەرێک بەناوی عەباس ئیبراهیمی لەناوجەی هەورامانات بەهۆی مینەوە قاچێکی لەدەست دا.

لە ڕۆژهەڵات هێزەکانی دەوڵەت بەشێوەیەکی ڕۆتینی پێشێلی مافەکانی خەڵک دەکەن و دەستگیریان دەکەن و لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکەن و لێیان دەدەن. ئەمە بەتایبەتی بۆ کۆڵبەرەکان ڕاستە. دۆسییەکەی یاسین فیکری، کۆڵبەرێکی گەنجی بانە، نموونەی ئەم هەڵسوکەوتە بەربەرییەیە. فیکری لە سەربازگە بەشێوەیەکی دڕندانە لێیدرا و ڤیدیۆی گیرا و فەرماندەی سەبازگەکە ڤیدیۆکەی بڵاوکردەوە. هەروەها هێزەکانی دەوڵەت جۆرەکانی تری توندوتیژی بەکاردەهێنن، وەک ناچارکردنی کۆڵبەرەکان بە پاککردنەوە و جلشۆردن لەب نکە سەربازییەکاندا، بۆ شکاندنی کەرامەت و شانازییان. سەربازێکی کورد لە بنکەیەکی سنووری پێی وتم کە زۆربەی کارەکانی وەک پاککردنەوە، جل شۆردن، سڕین یان تەنانەت دروستکردن یان چاککردنەوەی سیاجی سەربازگەکان، بە کۆڵبەرە دەستگیرکراوەکان ئەنجامدەدرێت. ئاماژەی بەوەشکرد، کاتێک خزمەتگوزارییەکی دیاریکراو پێویست بێت، هەندێک کۆڵبەر دەستگیر دەکرێن و دەهێنرێنە ئێرە بۆ ئەوەی کارەکە ئەنجام بدەن. ئەم کۆڵبەرانە سووکایەتییان پێ دەکرێت و ناوی سووک و ناشیرینیان لێ دەنرێت. ڕاپۆرتە نێوخۆییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە کۆڵبەرەکان لەکاتی کارکردن تێهەڵدان و لێدان دەخۆن. هەروەها لە چاوپێکەوتنەکانمدا لەگەڵ کۆڵبەرەکان، باسیان لەوەکردووە کە هێزەکانی دەوڵەت زۆرجار وشەی ڕیسواکەر بەکاردەهێنن وەک گەواد و بێ شەرەف، گاڵتەیان بە بیروباوەرە ئایینیەکانیان و بێڕێزی کردن بە کەسایەتییە سوننیە ڕێزلێگیراوەکانیان وەک عومەر دەکرد.

هەروەها هێزەکانی دەوڵەت ئەو ئەسپ و هێسترانە دەکەنە ئامانج کە کۆڵبەرەکان هەندێک جار بۆ هەڵگرتنی کاڵاکان بەکاریان دەهێنن. سەمیرە حوسێنی (٢٠١٦)، ڕۆژنامەنووسی کورد لە نووسینێکی کورتدا بەناوی ڕاکردن بەرەو مەرگ باسی ئەم کوشتنەی ئەسپەکانی کردووە، کە نیشانیدەدات چۆن تەنانەت ئاژەڵەکانش لە توندوتیژییە بەربڵاوەکانی دەوڵەت پارێزراو نین. کاتێک وێنە و ڤیدیۆی لاشەی دەیان ئەسپ کە لەسەر سنووری ئێران و عێراق لە سۆشیال میدیا بڵاوکرایەوە، تووڕەیی ڕۆژهەڵاتیانی لێ کەوتەوە. ڕاپۆرتێک ئاماژە بەوە دەکات کە نزیکەی ٩٠ ئەسپ لە دارستانەکانی ئەمیرئابادی

ئۆشناڤیە کوژراون. تەرمی ئەم ئەسپانە بەمەبەست لە سرووشت یان نزیک ناوچەکانی نیشتەجێبوون جێهێڵراون.

٥ی خەزەڵوەری ٢٧٢٤

بەشی پێنجەم

دۆخی هەڵاواردن یان دەوڵەتی هەڵاوێردوو

ئەم توێژینەوەیە باس لە ڕۆڵی کۆڵبەری وەک جیهانێکی بچوکی ژیان و کاری نالەبار لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان/ ڕۆژهەڵات تاوتوێ دەکات. جەوهەری ئارگومێنتەکە ئەوەیە کە کۆڵبەری سەرەڕای ڕەنگدانەوەی هەژاریی و نایەکسانی ئابووریی تێیدا، دەرەنجامی ڕاستەوخۆی جێگیرکردنی نیکرۆپۆلەتیکی دەوڵەتە کە لە ڕێگەیەوە کورد بەهۆی جیاوازییە ئیتنۆ زمانیی و ئایینییەکانییەوە بە شیاوی سڕینەوە دادەنرێت. وەک یەکێک لە کۆڵبەرەکان وتی، ئەگەر بەرپرسانی دەوڵەت بیانویستایە، دەیانتوانی جارێک و بۆ هەمیشە کۆڵبەری کۆتایی پێبهێنن. ئەوان ئێمەیان کردە هێستر بۆ خزمەتکردنیان. لە تاران و ئەسفەهان هیچ خێزانێک نییە کە تەلەفزیۆن یان ئامێرەکانی تری ماڵەوەیان لەلایەن ئێمەوە نەهێنرابێت و خوێنمان بۆ نەبەخشیبێت. ئەو توندوتیژیی و مەرگەی کە کۆڵبەرەکان ڕووبەڕووی دەبنەوە، ئاوێنەی ژیانی تەواوی کوردەکانی ڕۆژهەڵاتە

لە ئێران. لە هەمانکاتدا ئەزموونی کوردەکان لە ڕێژێمە سەرکوتکەرەکانی ناوچەکە و دەرەوەی ئێران بەشێوەیەکی فراوانتر دەخاتەڕوو.

دۆخی هەڵاواردن لەژێر سایەی ڕێژێمی تاک زمانی مەزهەبیدا بووەتە مەرجێکی هەمیشەیی و ئاسایی، ئەمەش پاساوێکە بۆ گشتگیرکردنی پارادایمی ئاسایشی بێ وێنە وەک تەکنیکێک بۆ جێبەجێکردنی حوکمڕانی لە ناوچەکەدا. ئەم گشتگیرییە لە ناوچە سنوورییەکاندا دەگاتە لوتکە، کە تێیدا دەوڵەت بەناوی پاراستنی نەتەوە وە سیاسەتی مەرگ و ناسەقامگیرییەوە ئەنجام دەدات. بەمەش فۆرمی توندوتیژی دەرەوەی یاسای لەدژی ئەوی دیکەی ئیتنی سەپاندوە، هەربۆیە سنوور وەک شوێنێک دەردەکەوێت کە دۆخی جیاکاری نەک تەنها لە فەزا و کاتدا هەمیشەیی دەبێت، بەڵکوو دەبێتە دۆخی سرووشتی شتەکان.

کەیسی کۆڵبەری بەرەنگاربوونەوەی ڕێگای ئاساییە بۆ سنوورەکان وەک دەرکەوتێکی تۆپۆگرافی کە تێیدا دەسەڵاتی سیاسی سنووردار کراوە. ئەم ڕوانگەیە شکست دەهێنێت لە بینینی سنوور وەک بەرهەمی زنجیرەیەک لە پێکهاتە، بایۆ - سیاسی - تۆپۆلۆژییەکان کە سوژە، جەستە و ژیان لەسەرانسەری هێڵە فەزایی و کاتییەکاندا ڕێکدەخەن و دایدەمەزرێننەوە.

بەواتایەکی دیکە، لە حاڵەتی ڕۆژهەڵاتدا، سنوور ناتوانرێت تەنها وەک شوێنێکی جوگرافی لێکبدرێتەوە، بەڵکو وەک ئیبیمبێ دەڵێت، جۆرێکە لە تەکنۆلۆژیای سەروەری کە بەکاردێت بۆ زیادکردنی لەناوبردنی تاکەکان و دروستکردنی جیهانی - مەرگ و بۆ مانای فۆرمی نوێ و ناوازەی کۆمەڵایەتی کە تێیدا ژمارەیەکی زۆری دانیشتووان لەژێر هەلومەرجی دیاریکراوی ژیاندا دەبن.

ئەدەبیاتی ئەم دواییەی مرۆڤناسی لەسەر فەزا و شوێن زیاتر جەخت لەسەر نامادی بوون یان هەموو شوێنێکی سنوور وەک یەکەیەکی هاوشێوەی کەمپی سەربازی دەکاتەوە. ئەمەش دەنگدانەوەی کۆڵبەرییە بەو مانایەی کە نوێنەرایەتی فۆرمێکی دەسەڵاتی سەروەری دەکات کە لە دەرەوەی یاسا کار دەکات، جیاوازی هەستپێکراوی ناوە و دەرەوە، دۆست و دوژمن و یاسایی و نایاسایی کاڵ دەکاتەوە.

ئەم بارودۆخە تایبەتەی کە پێی دەوترێت سنووری ڕۆژهەڵات، زەمینەیەکی پارادایمی بۆ حکومەت دروست کردوە تا ڕێوشوێنەکانی خۆی جێبەجێ بکات بۆ زیاتر بە ئاسایشکردن و بە سەربازیکردنی ناوچەکە. کۆڵبەری کە بەهۆی سیاسەتی دەوڵەت لە دژە پەرەسەندن و هەژاری سیستماتیکییەوە هاتۆتە ئاراوە، خۆی بەرهەمی ئەو کۆتە سیاسی - ئابوورییە

بەمەبەست پاشەکشەگەرانەیە کە دەسەڵاتی زاڵ بەسەر ڕۆژهەڵاتدا سەپاندوویەتی. ڕێژیم ڕۆژهەڵات وەک شوێنێکی بەرخۆدان دەبینێت کە تێیدا گوتاری یەکگرتووی دەوڵەتی نەتەوە لە مێژوودا شکستی هێناوە و هێشتاش بەردەوامە لە دارمان. بۆیە دەوڵەتی ئێران کۆڵبەری وەک ئامرازێکی بەهێزی حکومەت بەکاردەهێنێت بۆ ئەوەی بەردەوام کورد بە سزادانی جەستەیی و توندوتیژی و سزادانی سیستماتیک دەزگا سنووردارەکەی خۆیانی بیربخاتەوە، دڵنیایی بدات کە جەستەی کورد لەگەڵ ڕەگەزسازی سیاسی و گوتاری خوازراودا بگونجێت.

سنووری ڕۆژهەڵات ئەو شوێنەیە کە ژیان لە دەرەوەی یاسا بە ڕوونترین شێوە دیارە و لەلایەن دەوڵەتەوە ڕەوایەتی پێدەدرێت. تا ئەو ڕادەیەی کە کۆڵبەرەکان لە هەموو پێگەی یاسایی و سیاسی و بەتەواوی کورتکراوەتەوە لەوەی کە ئەگامبێن (٢٠٠٥) پێی دەڵێت ژیانی ڕووت، خاکی سنوور نوێنەرایەتیی یەکێک لە فەزا بایۆسیاسییە ڕەهاکان دەکات، ئەگەر زۆرترینیش نەبێت، کە تێیدا دەوڵەت و دامودەزگا سەرکوتکەرەکانی ڕووبەڕووی ژیانی ڕووت دەبنەوە بەبێ هیچ نێوەندێک یان ئەنجامێک. ئەمەس لەسەربڕینی کۆڵبەرەکان لەلایەن دوورییەی سنوورەکانەوە دەردەکەوێت، کە هیچ دەرەنجامێکی یاسایی بۆی لە سیستەمی دەوڵەتدا بوونی نییە. سەرەڕای ئەم توندوتیژییە، کۆڵبەرەکان شەڕی مانەوەیان وەک کردەوەیەکی بەرخۆدان و بریکاری هەست پێدەکەن. لەکاتێکدا بەرگەی ئەم مەترسییە دەگرن، دەنگدانەوەی پەیامێکە کە بوونیان بە ئاسانی ڕیشەکێش ناکرێت. هەروەک ئانزاڵدوا (١٩٨٧)، میێمبێ (٢٠٠٣)، و دی لیۆن (٢٠١٥) پێشنیاری دەکەن، دەبێت سنوورەکان وەک گۆڕەپانێکی داینامیکی سەیربکرێن کە زنجیرەیەک ململانێی هاوکات تێیدا ڕوو دەدات و شەڕکەرەکانی ئەم گۆڕەپانە گرووپە پەراوێزخراو و داگیرکراوەکانی وەک کوردەوە کە بەپشت بەستن بە شوناس و زمانە جیاوازەکانیانەوە لەناو ئەم جیهانی مەرگەدا دەکوژرێن.

ناتوانین لە دۆخی هەڵاواردنی ڕۆژهەڵات تێبگەین تەنیا لە چوارچێوەی فراوانتری شوناسی کورد لە ڕژێمە جیاکاری و بە ئەمنیکەرە هەمەجۆر و هاوکاتەریبەکانی ئێران و تورکیە و عێراق و سووریە نەبێت. ئەمەش وایکردوە کە بوونی کورد فەرامۆش بکرێت، چونکە وەک هەڕەشەیەکی هاوبەش بۆ سەر ئەو دەوڵەتانە دەبینرێت کە لەمێژە نیشتمانی دایکی کوردیان داگیرکردووە. ئەمە لە دۆخی کۆڵبەرە کوردەکاندا ڕوون و ئاشکرایە کە بەگوێرەی چەمکی هۆمۆساکەری ئەگامبێن هەردوو دەوڵەتی ئێران و تورکیە دەتوانن بەبێ سزا بیانکوژن، بریندارییان بکەن، دەستبەسەریان بکەن یان بێسەروشوێن بکرێن. هەروەک ئەگامبێن دەڵێت: ئەوەی تایبەتمەندی هەردوو ڕژێمی فاشستی و نازییە ئەوەیە کە ڕێگەیان بە دەستوورە هەنوکەییەکان داوە... بۆ مانەوە لەژیان بە گوێرەی پارادایمێک کە بە گشتی وەک دەوڵەتی دووانە پێناسە دەکرێت - واتە ئەوان لەگەڵ دەستووری ئاساییدا، پێکهاتەیەکی لاوەکییان دامەزراندوە کە زۆرجار بە شێوەیەکی یاسایی ڕێکنەخراوە و دەکرێت لە هەمانکاتدا و لەگەڵ ئەوی تردا بە هۆی دۆخی هەڵاواردنەوە بمێننەوە. هەرچەندە پارادایمێکی گشتی

توندوتیژی لە سەرانسەری وڵاتدا هەیە، بەڵام بەراورد ناکرێت بە ڕێژە و چڕی توندوتیژی دەوڵەت لە ڕۆژهەڵات. نمونەیەکی ئەم دواییە سەرکوتکردنی دڕندانە لە (ڕۆژهەڵات و بەلوچستان) پاش ڕاپەڕینی بەربڵاوی ناسراو بە ژن، ژیان، ئازادی لە ساڵی ٢٠٢٢. دەوڵەت بە کەلکوەرگرتن لە چەکی قورس، هێرشێکی پێنج هەفتەیی بۆ سەر شارە گەورەکانی کوردستان وەک سنە، مەهاباد، سەردەشت و جوانڕۆ دەستپێکرد، لە ئەنجامدا ١٢٢ هاوڵاتی مەدەنی گیانیان لەدەستدا، لە نێویاندا ١٤ منداڵ و ٧ ژن).

هەروەها ژیانی سیاسی لە ڕۆژهەڵات لەلایەن دەزگا بریکارەکانی دەسەڵاتەوە سەرپەرشتی و بەڕێوەدەبرێن کە بەشێوەیەکی سەربەخۆ کاردەکەن. بەڵام ئەوان لەژێر چەتری فراوانتری دەسەڵاتی سەروەریدان. بڕی ئەو دەسەڵاتەی کە بە هەر یەکێک لەم بریکارانە دەدرێت، سەرسوڕهێنەرە. لە ڕاستیدا ئەم بریکارانە چ وەک تاک یان دامەزراوە، دەسەڵاتی ڕەهایان دەبێت بۆ ڕاگرتنی یاسا یان ڕاگەیاندنی باری نائاسایی لە هەرێمەکەدا. بۆ نموونە، لە ئەیلولی ٢٠٢٠دا، هێزی فەوجە سنوورییەکانی سەردەشت فەرمانی چۆڵکردنی شەش گوندی دەرکرد کە بە سنوور لە سنووری سووردا هەڵکەوتوون. بە زۆر دانیشتووانەکەی ڕاگوێزران، لە کاتێکدا دەوڵەت ڕەتی کردەوە هیچ پشتیوانییەکی دارایی پێشکەش بکات بۆ ئاسانکردنی ڕاگواستنەکە. هەرچەندە دەنگۆی ئەوە هەبوو کە ئەم بڕیارە لەسەر ئاستی ئەنجومەنی ئاسایشی نیشتمانی دراوە، بەڵام هەر زوو دەرکەوت کە فەوجەکەی سنووری سەردەشت سەرەتا پلانێکی لەو شێوەیەی پێشنیار کردوە. پێدەچێت دەوڵەت گوندی زیاتر لەسەر سنوور چۆڵ بکات.

ئەم وتارە شوێنپێی نانسی شیپەر - هیوز (١٩٩٥) هەڵدەگرێت لە بواری مرۆڤناسی و مرۆڤناسان بۆ نیشاندانی پابەندی سیاسی تێوەگلانی ئەخلاقی زیاتر لە کردارە فیکریی و زانستییەکاندا. ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە پرۆژەی مرۆڤناسی لەیەک کاتدا ئیتنۆگرافی و ئێپستیمۆلۆجی و سیاسییە و... مرۆڤناسان بەشێوەیەکی بەرفراوان پەیوەندییان بە پۆلیس و جەماوەرەوە هەیە. لێکۆڵینەوە سەرەکییەکان سەبارەت بە ئێران یان بێدەنگ بوون - یان ئامادە نەبووە چارەسەری - دۆخی نالەباری کولتووری غەیرە فارسەکان بکات. ئەمە بەتایبەتی بۆ توێژەر و چالاکوانانی ئێرانی لە دەرەوەی وڵات ڕاستە، کە لە بەرامبەر هێرشی ڕۆژانەی دەوڵەت بۆ سەر کۆڵبەرەکانی ڕۆژهەڵات و بازرگانانی سنوور (ناسراون بە سوختبەر) لە بەلوچستان بێدەنگییان هەڵبژاردوە. لیندا سمیس ئەم توێژینەوە کۆلۆنیالیزمییە بەم شێوەیە وەسف دەکات: کە خودی وشەی توێژینەوە لەوانەیە یەکێک بێت لە پیسترین وشەکانی فەرهەنگی جیهانی ڕەسەن. لەزۆر بارودۆخدا کاتێک ناوی ئەم وشەیە دەهێنرێت، بێدەنگی بەدوای خۆیدا دێنێت و یادەوەری ناخۆش دێنێتە مێشک و خەندەیەک کە ئاماژەیە بۆ وشیاری و بێ متمانەیی لەسەر لێوەکان دروست دەکات. مرۆڤناسی وەک زانستێکی هەمەچەشنی مرۆڤ لەمێژە بەستەرێکی ونبووی توێژینەوەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بووە، بەتایبەتی لە حاڵەتی گەلانی خنکێنراو و کۆڵۆنیکراوی وەک کورد. کەیسی

کۆڵبەرانی کورد بەشێوەیەکی بەرفراوان شایەتی ئەم ململانێ ئێپستیمۆلۆژی و سیاسییەیە لە بواری مرۆڤناسی و دەستێوەردانی سەربەستیخواز کە دەتوانێت ئەنجامی بدات بۆ دووبارە دۆزینەوەی ئەوەی نەبینراوە.

٢١ی خەزەڵوەری ٢٧٢٤

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

پووشپەڕی ٢٧٢٥ی کوردی = جووڵای ٢٠٢٥ی زایینی

سپاس و پێزانین

بۆ د. ئەحمەد محەممەدپوور؛ بۆ نووسین و ئامادەکردنی ئەم بابەتە بەنرخە و وەرگێڕانی بەرێز گەلاوێژ سۆفی لە ئینگلیزییەوە.

دەستتان خۆش و هەروا قەڵەم ڕەنگین بن بۆ گەل و نیشتمان.

ڕەحمان نەقشی